

Vaidotas Urbelis*

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas

Lietuvos atgrasinimo strategija

Lietuvos atgrasinimą strategija – tai grasinimas panaudoti karinę jėgą siekiant neleisti kitam subjektui, dažniausiai valstybei, daryti tam tikrus veiksmus. Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti Lietuvos atgrasinimo strategijos pagrindinius principus, jų stipriąsias ir silpnąsias puses, pateikti atgrasinimo efektyvumo stiprinimo būdus ir priemones. Straipsnyje bus pateiktas Lietuvos atgrasinimo potencialo panaudojant karines, ekonomines, politines ir kitas priemones įvertinimas. Ypatingas dėmesys bus skiriamas Lietuvos apgaminimo studijoms, kuriomis remiantis galima nustatyti išplėstinio atgrasinimo Lietuvoje sėkmės sąlygas. Šios analizės pagrindas – naudos ir kaštų, kaip dviejų pagrindinių atgrasinimo strategijos elementų, įvertinimas.

Įvadas

Atgrasinimas yra populiariausia netiesioginės valstybių karinės galios naudojimo strategija. Jo tikslas – netiesiogiai naudojant karinę galią užtikrinti valstybės nacionalinius interesus užkertant kelią nepalankiems kitų valstybių sprendimams, pavyzdžiui, pradėti ginkluotą konfrontaciją. Atgrasinimo strategijos populiarumas buvo nulemtas objektyvių aplinkybių – branduolinių ginklų amžiuje tradicinė gynybos sąvoka prarado anksčiau turėtą prasmę, o tradicinės kariavimo strategijos buvo demoralizuotos skaudžių Antrojo pasaulinio karo pamokų. Atgrasinimas tapo populiarus dėl to, kad iš pirmo žvilgsnio jis tarsi atmetė ir tradicinę karo sąvoką, suminkštino jame glūdintį kariavimo ir žudymo elementą ir leido valstybėms skelbti vykdant taikos politiką, nenukreiptą prieš kitų valstybių interesus. Todėl neatsitiktinai daugumos pasaulio valstybių, jų tarpe ir Lietuvos strateginiuose dokumentuose atgrasinimas užima centrinę ašį, apie ją sukasi ir valstybių gynybos planavimas.

Oficialiai atgrasinimo strategija Lietuvoje pirmą kartą buvo deklaruota 2000 m. Valstybės gynybos tarybai patvirtinus Lietuvos karinės gynybos strategiją¹, nors jo užuomazgos glūdi dar nepriklausomybės aušroje populiarioje pilietinės gynybos koncepcijoje. Dabar galiojančios Nacionalinio saugumo strategija ir Karinė strategija atgrasinimą skelbia vienu pagrindinių strateginių principų². Nacionalinio saugumo strategija pabrėžia, kad „atgrasinimas remiasi

* Dr. Vaidotas Urbelis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojas, Adresas: Vokiečių 10, 01130 Vilnius, tel. 8 5 2785206, el. paštas: vaidotasu@post.skynet.lt.

¹ Lietuvos Respublikos karinės gynybos strategija, Vilnius: Leidybos centras prie KAM, 2000.

² Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategija, Vilnius: KAM Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba, 2005; Lietuvos Respublikos karinė strategija, Vilnius, KAM Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba, 2004.

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos ir karinių pajėgumų stiprinimu bei NATO kolektyvinės gynybos principais. Stiprus Aljansas yra svarbiausias efektyvų atgrasinimą, o tiesioginės grėsmės atveju – kolektyvinę gynybą užtikrinantis Lietuvos valstybės saugumo veiksnys“.

Lietuvos atgrasinimo strategiją galima padalinti į du skirtingus etapus – iki narystės NATO ir po jos. Iki 2004 m. Lietuva stengėsi atgrasinti priešininkus remdamasi daugiausia nacionaliniais pajėgumais. Dabar Lietuvos atgrasinimo strategija apima ir trečiųjų šalių saugumo garantijas, kurios strateginių studijų literatūroje įvardijamos išplėstinio atgrasinimo (ang. *extended deterrence*) sąvoka. Šiame straipsnyje siekiama išsiaiškinti abiejų etapų Lietuvos atgrasinimo strategijos pagrindinius principus, jų stipriausias ir silpnąsias puses, pateikti atgrasinimo efektyvumo stiprinimo būdus ir priemones. Šiame straipsnyje remiamas strategijos teorijos klasikų darbai ir empirinėmis studijomis bus įvertinamas Lietuvos atgrasinimo potencialas panaudojant ne tik karines, bet ir ekonomines, politines ir kitas priemones. Ypatingas dėmesys bus skiriamas Lietuvos apginamumo studijoms, kuriomis remiantis galima nustatyti išplėstinio atgrasinimo Lietuvoje sėkmės sąlygas.

Lietuvos atgrasinimo strategijos tyrimo metodika yra gana sudėtinga. Karinė jėga šiuolaikiniame pasaulyje dažniausiai naudojama kaip netiesioginio spaudimo įrankis, dėl to, suskaičiuoti jos panaudojimo atvejus yra gana sunku. Didelė dalis informacijos yra nevieša ir ja naudotis nėra galimybių. Strateginiuose dokumentuose ar aukštųjų politikų pasisakymuose retai atsispindi tikrasis grėsmių vertinimas ar supratimas. Karinis planavimas dažnai nesutampa su politikų grėsmių supratimu. Kariniai planuotojai visada planuoja blogiausiam, kokia neįtikėtina būtų grėsmės tikimybė. Karo strategai visada planuoti mažiausiai 10 metų priekį, darydami prielaidą, kad grėsmės gali pasikeisti.

Lietuvoje ir kitose valstybėse atliekamas grėsmių vertinimas nuolat keičiasi. Praėjusiame šimtmetyje dauguma grėsmių pasaulio saugumui – genocidas, terorizmas, branduolinė konfrontacija – užklupdavo karinius planuotojus netikėtai, todėl niekas negali aiškiai pasakyti su kokiais pavojais Lietuva gali susidurti per artimiausią laiką. Prieš mažiau kaip dešimt metų Lietuvoje Lenkija buvo suvokiama kaip vienas pagrindinių galimų priešininkų. Dabar Lenkija yra vienas pagrindinių strateginių partnerių ir sąjungininkė NATO ir Europos sąjungoje. Neabejotina, kad po dešimties metų Lietuvos grėsmių supratimas gali visiškai skirtis nuo dabartinio. Dabar vis didesnę grėsmę Lietuvai kelia nevyriausybinės organizacijos ar nevyriausybinės grupės, kurios negali būti susietos su kokia nors konkrečia valstybe. Atgrasinti teroristus yra gerokai sudėtingiau ir tradicinės karinės priemonės dažniausiai lieka bevertės. Naujos grėsmės gali atsirasti netikėtai, todėl Lietuvos ir jos sąjungininkų atgrasinimo strategija turi būti lanksti, kad galėtų atsakyti į įvairaus pobūdžio karinius ir nekarinius iššūkius.

Šiandien, nors oficialiai niekas negrasina Lietuvai, tačiau kaimyninėse valstybė vis pasitaiko nerimą keliančių tendencijų. Baltarusijos prezidentas dažnokai savo kalbose užsipuola NATO valstybes ir organizuoja parodomąsias pratybas prie jų teritorijos, kurie dažniausiai sutampa su Baltarusijos vidaus politiniais įvykiais arba NATO šalių pratybomis. Pavyzdžiui, prieš pat 2001 m. rinkimus Baltarusijoje įvyko pratybos *Neman 2001*, kuriama Baltarusijos ginkluotosios pajėgos atrėmė Lietuvos ir Lenkijos ataką, vėliau perėmė į kontrpuo-

limą ir drauge su Rusija užėmė dalį NATO šalių teritorijos. Pratybose *Berezina 2002* Baltarusijos kariniai vienetai perėjo Berezinos upę ir puolė vakarų kryptimi³. Dauguma šių pratybų turėjo dvigubą scenarijų – taikos palaikymo operacijas, skirtas viešajai nuomonei formuoti, ir realius karinius veiksmus, kuriais siekiama kaimynėms pademonstruoti Rusijos ir Baltarusijos karinę galia ir pasiųsti politinius signalus NATO valstybėms.

NATO strateginė koncepcija skelbia, kad aljansas nemato dešimties metų priekyje jokios tiesioginės karinės atakos galimybės savo narių teritorijon, tačiau atgrasinimas pasiliko vienu iš kertinių NATO strategijos elementų. NATO valstybių nuostata nekurti planų tradiciniam kariniam konfliktui atspindi realų pajėgų santykį – NATO dabar yra galingiausias pasaulio karinis aljansas, o grėsmių pobūdis pasikeitė. Tačiau atgrasinimo logika išliko ta pati – jeigu daroma prielaida, kad valstybes ir nevyriausybinės organizacijos yra racionalūs veikėjai, kurie skaičiuoja savo kaštus ir naudą, gautą iš savo veiksmų, tai jų elgesį galima veikti. Atgrasinimo teoretikų nuomone, ši prielaida tinka nagrinėjant ir teroristines organizacijas, nors savižudžių sprogdinimai iš pirmo žvilgsnio atrodo iracionalūs, tačiau teroristinių organizacijų tikslai, kokie jie bebūtų, visada yra aiškiai suformuluoti ir viešai deklaruojami. Taktiniu lygmeniu atliekami teroristiniai aktai beveik visada turi gana aiškiai strateginiu lygmeniu suformuluotus uždavinius ir suprantami kaip efektyvi priemonė jiems pasiekti.

Šiame darbe bus naudojamas Barry Buzan ir Eric Herring požiūris į atgrasinimą kaip į grasinimą panaudoti karinę jėgą siekiant neleisti kitam subjektui daryti tam tikrus veiksmus (ang. *making of military threats to prevent another actor from taking particular action*). Atgrasinimas apima tiek keršto, tiek gynybos elementą. Atgrasinimo strategija remiasi pagrindine prielaida, kad atgrasinimo efektyvumą lemia naudos ir kaštų santykis. Lietuva siekdama atgrasinti turėtų siekti, kad jos suteikti kaštai priešininkui turėtų būtų didesni už jo gautą naudą. Kaštai apimtų ginkluotųjų pajėgų padarytą žalą pasipriešinimo metu, kariuomenės išlaikymo užimtose teritorijose kaštus, nekarinėmis priemonėmis padarytus nuostolius. Juos gali suteikti tiek besiginančioji šalis, tiek tarptautinė bendruomenė ar sąjungininkai. Agresijos nauda apimtų strateginių vietų kontrolę, materialinius išteklius, tarptautinį prestižą ir kitus. Labai dažnai politiniai lyderiai agresijos naudą vertina per valstybės vidaus stabilumo arba net valdančio elito sugebėjimo išsilaikyti valdžioje prizmę.

Siekiant suteikti nepriimtinus kaštus, Lietuva turi turėti pakankamai pajėgumų pasipriešinti agresijai ir sugebėti įtikinti priešininką, kad tie pajėgumai bus panaudoti. Svarbiausia problema, kylanti atgrasinančiai valstybei – ką reiškia turėti „pakankamai“ pajėgumų, kokia jų išraiška skaičiais. Nors atgrasinimas yra labai subtilus psichologinis žaidimas, apimantis valstybių lyderius ir plačiąją visuomenę, šiame straipsnyje bus pabandyta duoti preliminarų įvertinimą, ar Lietuva sugeba atgrasinti potencialius priešininkus. Šios analizės pagrindas – naudos ir kaštų, kaip dviejų pagrindinių atgrasinimo strategijos elementų, įvertinimas.

³ Stratfor, „Russia: Hoping Military Exercises Speak Louder than Words to U.S“. 2005 m. rugpjūčio 8 d. <http://www.stratfor.biz>; Vaiceliunas A. „Lithuanian membership in NATO and the EU: a Secure Future“, Canadian Forces College, 2004, <http://198.231.69.12/papers/nssc6/vaiceliunas.htm>, 2005 06 01.

1. Kariniai pajėgumai – atgrasinimo strategijos pagrindas

Sugebėjimas karinėmis ir nekarinėmis priemonėmis primesti priešininkui kaštus yra pagrindinis kiekvienos valstybės atgrasinimo strategijos elementas. Nors Lietuva nepriimtinius kaštus gali primesti įvairiais būdais, ji turi mažai galimybių smogti priešininkui pati nesigindama. Svarbiausia, nors ir ne vienintelė, karinė priemonė – tai stipri gynyba. Stipri gynyba sustiprina atgrasinimo efektą, parodydama dar prieš konflikto pradžią potencialiems priešininkams, kokie nepriimtini kaštai jų laukia išiveržus į šalį⁴. Stipri gynyba turi būti pagrįsta realiais pajėgumais ir patikrinta pratybų metu. Pažadas pradėti karą, kai priešininkas stengsis primesti savo valią, gali būti sėkmingai išpildytas tik jeigu yra paruošta karo vedimo strategija⁵. Dar geriau – jei ši strategija jau buvo sėkmingai panaudota praktikoje. Priešininkas turi ne tik žinoti apie Lietuvos pajėgumų egzistavimą, bet ir būti tikras, kad valstybei nepritrūks politinės valios juos panaudoti.

Strategijos teorija išskiria du pagrindinius būdus, kuriais valstybės gali primesti priešininkui nepriimtinius kaštus:

- *keršijant* priešininkui jo teritorijoje, tai yra, baudžiamoji akcija, atsakant į oponento ataką. Atgrasinimo kerštu (ang. *punishment*) šalininkai mano, kad svarbiau ne apsiginti nuo priešininko atakos, bet sunaikinti svarbiausius jo objektus – miestus, pramonės centrus ir t.t. Šiuo atveju, priešininkas žinodamas Lietuvos nusistatymą „žiauriai“ atkeršyti, nedrįstų atakuoti. Kariniame žodyne šis būdas vadinamas atpildo (ang. *deterrence by retaliation*) strategija⁶;

- *kariaujant* ir neleidžiant priešininkui pasiekti jo norimų tikslų – užimti ir kontroliuoti mūsų valstybės teritorijos. Tikslas yra sunaikinti priešininko karines pajėgas ar palaužti valią tęsti kovą. Marginot linija Prancūzijoje arba Mannerheimo linija Suomijoje yra strategijos pavyzdys, kai valstybės bandė atgrasinti priešą parodydamos, jog turi pakankamai pajėgumų naikinti priešą savo šalies teritorijoje, bet ne už jos ribų. Šis būdas vadinamas atsaku (ang. *deterrence by denial*). Atsakas ir gynyba faktiškai turi identiškas reikšmes⁷.

Lietuva gali naudoti abejus kaštų primetimo variantus, nors atgrasinimo kerštu strategijos taikymas Lietuvoje yra mažai tikėtinas. Atgrasinimas kerštu reikalauja iš valstybės turėti pakankamai galimybių smogti priešininkui atgal į jo teritoriją. Lietuvai įgyvendinti tokį grasinimą neturint masinio naikinimo ginklo yra gana sunku, be to jie yra uždrausti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Konvencinės puolamosios ginkluotės kaštai kol kas viršija Lietuvos gynybos

⁴ Buzan B., Herring E., *The Arms Dynamic in World Politics*, London: Lynne Rieners, 1998, p. 136.

⁵ Osborne III G. K., *The Nature of Deterrence*. In J. Mearsheimer, ed., *Conventional Deterrence*, Toronto: Cornell University Press, 1985, p. 10.

⁶ Pierce A. C. *The Strategic Defense Initiative: European Perspectives*. In C. Kelleher, G. Mattox, ed., *Evolving European Defense Policies*, Lexington books, 1987, p. 151.

⁷ Buzan B., Herring E., (note 5), p. 135–136.

biudžeto galimybės. Toliašaudė artilerija, sparnuotosios ar balistines raketos, bombonešiai, reaktyviniai lėktuvai, koviniai laivai nėra numatyti Seimui pateiktoje ilgalaikėje Krašto apsaugos sistemos plėtros programoje⁸. Turimi Lietuvos kariuomenės pajėgumai leidžia sėkmingai veikti Lietuvos teritorijoje ar dalyvauti tarptautinėse taikos operacijose, tačiau atgrasinimo kerštu strategijai jie nėra tinkami. Panaši situacija Latvijoje ir Estijoje.

Vienintelės karinio poveikio priemonės, kuriomis Baltijos valstybės gali grasinti priešininko teritorijai – tai sabotažo aktai, mažų specialiųjų operacijų vienetų prasiskverbimas į priešininko teritoriją ar kiti asimetrinės kovos veiksmai. Tikriausiai vėliau didės pasiruošimo įvykdyti informacinę ataką reikšmė, prieš karinių kompiuterinių tinklų suardymą, ryšių sistemų trukdymą, valdymo ir vadovavimo sistemos griovimas gali prisidėti prie efektyvaus atgrasinimo užtikrinimo. Pagrindinė šių priemonių silpnybė – turimų priemonių atskleidimas leistų priešininkui sukurti efektyvią gynybinę strategiją, o jų slėpimas neturėtų jokio psichologinio priešininko sprendimo priėmimo procesui. Po narystės NATO tapo galimas kitas atgrasinimo kerštu būdas – kariniai ir nekariniai sąjungininkų veiksmai potencialaus agresoriaus atžvilgiu. Apie tai plačiau bus diskutuojama pristatant Lietuvos gynybos scenarijus.

Puolamosios ginkluotės stoka ir silpni asimetrinio karo vedimo priešininko teritorijoje pajėgumai paaiškina tai, kad iki kolektyvinės gynybos garantijų Lietuvos atgrasinimo efektyvumas rėmėsi tik savo pačios gynybine galia, tai yra galimybe užtikrinti ir vykdyti gynybą (atsaką) Lietuvos teritorijoje. Pagrindinis tikslas – padaryti priešininkui didesnių nuostolių, nei jis gaus naudodamas savo veiksmų Lietuvos atžvilgiu, būtų įgyvendinamas kariaujant tikrą karą. Tokia strategija rėmėsi keletu pagrindinių prielaidų. Lietuvos politikai ir kariniai planuotojai manė, kad:

- Lietuva yra per maža, kad galėtų tikėtis laimėti konvencinį karą prieš daug galingesnę priešininką;
- Lietuvos ginkluotosios pajėgos, nors ir mažesnės už priešininkus, sugebės tam tikrą laiką tarpą stabdyti priešininką, neleis jam kontroliuoti šalies teritorijos ir greitai sukurti okupacinių struktūrų;
- Lietuvos gyventojai priešinsis agresoriui visomis įmanomomis priemonėmis, o kolaborantų skaičius bus labai mažas;
- Lietuvos gyventojų karinis pasipriešinimas truks bent keletą metų, o gal ir keletą dešimtmečių;
- Užsienio valstybės reikš paramą Lietuvai, tačiau tai bus politinė, galbūt ekonominė, bet ne karinė pagalba.

Šios prielaidos atsispindėjo oficialiosios Lietuvos dokumentuose ir rengiamuose gynybos planuose. 2000 metų palio mėn. priimtose Lietuvos karinės gynybos strategijos skyrius „Atgrasinimas“ skelbė, kad jog Lietuvos atgrasinimo strategija rėmėsi nuostata, kad:

užpuolimo atveju Lietuva ginsis, nepaisydama agresijos pobūdžio ar puolančių pajėgų dydžio ir nepriklausomai nuo to, ar bus ir kada bus suteikta tarp-

⁸ Krašto apsaugos sistemos plėtros programa, <http://www.kam.lt>, 2005 12 15.

tautinė pagalba. Ginkluoto užpuolimo atveju Lietuva neleis priešininkui pasiekti savo tikslų – efektyviai kontroliuoti valstybės teritorijos, laisvai naudotis jos infrastruktūra bei ištekliais ir kurti okupacinių tarnybų⁹.

Lietuvos atgrasinimo strategija rėmėsi tuo, kad įtikintų potencialius priešininkus, jog jiems nepavyks laisvai užimti ir kontroliuoti šalies teritorijos. Karinė okupacija pareikalautų didžiulių lėšų, tuo labiau, kad, tuometinių strategų matymu, Lietuvos gyventojų pasipriešinimas tęstųsi ne vienerius metus. 1999 metais padarytoje neoficialioje Krašto apsaugos ministerijos studijoje minama, preliminariais skaičiavimais, išlaikyti užsienio 40 tūkst. žmonių korpusą vienerius metus Lietuvos teritorijoje turėtų kainuoti 0,8 mlrd. JAV dolerių, o visų Baltijos šalių vertė turėtų pasiekti 1,5 mlrd. JAV dolerių¹⁰. Žinant, kad tokie kaštai lauktų dešimt metų, o gal ir ilgesnį laikotarpį, Lietuvos okupacija turėtų neatrodyti labai viliojanti alternatyva. Neoficialios studijos autoriai siūlė atsižvelgti ir į ekonominių sankcijų, kurių kaštai būtų daug didesni nei kariuomenės okupuotose šalyse išlaikymas, dydį.

Lietuvos karo planuotojai rėmėsi savo vertinimu, kad Lietuva ir kitos Baltijos šalys kariniu strateginiu požiūriu yra labiau svarbios regioniniu, o ne globaliu mastu. Todėl nei viena didelė valstybės neaukotų didžiulių išteklių vien Lietuvos teritorijai užimti, tuo rizikuodama įsivelti į didesnio pobūdžio krizę. Lietuva vertinga tik kaip placdarmas kitiems tikslams pasiekti, todėl tikrai totalinės konfrontacijos tarp Rytų ir Vakarų atveju, dėl savo geostrateginės padėties ypatumų, Lietuva galėtų atsidurti pagrindinio smūgio zonoje. Lietuvos kariniai planuotojai visiškai teisingai manė, kad karinio konflikto regione atveju:

- potencialus agresorius greičiausiai ryšis naudoti ne visus, bet tam tikrą dalį savo išteklių, sieks tik ribotų tikslų, o ne visos valstybės okupacijos ir stengsis nepatirti didelių nuostolių, arba;

- konfliktas bus globalus, o potencialaus agresoriaus veiksmai Lietuvos atžvilgiu bus nulemti bendros Rytų – Vakarų karinės pusiausvyros. Tokiu atveju Lietuvos kariniai pajėgumai neturi didelės reikšmės.

Lietuvos karo planuotojai darė išvadą, kad antro varianto tikimybė labai maža, todėl Lietuva turi daugiausia pastangų skirti atgrasinti agresiją su ribotais tikslais. Šiuo atveju Lietuvos karinė atgrasinimo strategija turėtų siekti suteikti priešininkui didžiulius kaštus ir neleisti kontroliuoti Lietuvos teritorijos. Karinių strategų manymu, puolimui reikalingos daug didesnės pajėgos nei gynybai, todėl atgrasinantysis turi turėti mažiausiai vieną trečdali atgrasinamojo karinės galios. Svarbiausias faktorius yra ne absoliuti galia, bet pajėgumų santykis (proporcija) tam tikrame atakos taške¹¹. Toks kariuomenės dydis įgalintų stabdyti priešininką ir neleistų įsiveržti į krašto gilumą, o tai suteiktų laiko vykdyti mobilizaciją ir pakeistų puolimo – gynybos santykį Lietuvos naudai.

⁹ Lietuvos karinės gynybos strategija, (nuoroda 2), p. 9–10.

¹⁰ Atgrasinimo strategija II, Krašto apsaugos ministerija, 1999.

¹¹ Encyclopaedia Britannica. „The Theory and Conduct of War. Conventional Strategy“, <http://www.britannica.com/>, 2005 02 28.

Lietuvos karo planuotojai suprato, kad potencialus agresorius gali surizikuoti ir žaibiškai užimti teritoriją prieš įsikišant bet kokiai išorinei jėgai, bei laikyti iškovotas pozicijas tol, kol pasieks savo politinius tikslus. Kitais žodžiais, jo tikslas būtų iš pradžių laimėti karą, o paskui laimėti ir taiką. Agresoriaus planai gali ir žlugti, bet tai jau nebesvarbu atgrasinimui¹². Todėl reikalingos sugebančios greitai reaguoti pajėgos, galinčios stabdyti priešininką nuo pat konflikto pradžios ir sugebančios apsaugoti strateginius šalies objektus nuo priešininko atakų.

Lietuvos kariuomenės plėtros planai atitiko šiuos apskaičiavimus. Pagal 1998 m. patvirtintus planus, 2008 m. Lietuvos kariuomenės personalas turėjo pasiekti 23 tūkstančius, o dar vėliau – net 48 tūkstančius karių. 2000 m. Lietuvos karinės gynybos strategija skelbė, kad Lietuvos kariuomenės:

reguliariosios sausumos pajėgos, karo metu sustiprintos rezervo vienetais, sudaro pagrindinę karinės gynybos jėgą. Joms skiriamas pagrindinis vaidmuo įgyvendinant karinėje strategijoje numatytus uždavinius. Reguliariosios sausumos pajėgos plėtojamos iki keturių kovinių ir vienos logistikos brigadų. Viena iš keturių kovinių brigadų bus parengta kaip greitojo reagavimo brigada. Kiekviena kovinė reguliariųjų sausumos pajėgų brigada paprastai bus sudaryta iš trijų motorizuotųjų ar mechanizuotųjų pėstininkų batalionų ir paramos vienetų. Logistikos brigadą sudarys transporto, tiekimo, remonto ir medicinos batalionai¹³.

Papildomai, Lietuva turėto paruošti apie 100 tūkst. aktyviojo rezervo karių, kurie konflikto metu papildytų reguliariąsias pajėgas. Šimtatūkstantinė Lietuvos kariuomenė papildyta viešosios policijos, pasienio apsaugos, Šaulių sąjungos vienetais ir palaikoma gyventojų būtų grėsminga jėga, galinti palaidoti bet kokio agresoriaus viltis greitai užtikrinti okupuotos teritorijos kontrolę.

Lietuvos atgrasinimo strategijoje svarbus buvo rizikos elementas. Lietuva planavo, kad agresorių gali sulaikyti ne tik nepriimtinių kaštų suteikimas, bet nesugebėjimas jų apskaičiuoti, kylantis dėl konflikto metu tvyrančio chaoso. Empirinės studijos aiškiai rodo, kad agresoriams trumpi karai yra labiau pakankiami nei ilgi, nes jų kaštai yra žymiai mažesni. Dažniausiai priešininkai renkasi tą alternatyvą, kurios scenarijus yra daugiau mažiau aiškus, ir būsimi įvykiai yra prognozuojami. Kadangi ilgas karas yra rizikingas, jie jo nepradės, jeigu nebus užtikrinti dėl greitos pergalės. Jei pergalė yra neužtikrinta ar nusiimato tik po ilgo ir sekinančio konflikto, atgrasinimo sėkmės šansai labai padidėja¹⁴. Nesugebėjimas apskaičiuoti kaštus yra beveik pakankama sąlyga tam, kad atgrasinimas suveiktų. Būtent to ir siekė Lietuvos kariniai planuotojai.

Lietuva siekė įtikinti bet kurių potencialų priešininką, kad jis nesugebės pasiekti greitą pergalę ir kontroliuoti paskui seksiančių įvykių eigą. Lietuva

¹² Gray C. „Deterrence and Regional Conflict: Hopes, Fallacies, and „Fixes“, *Comparative Strategy* 17 (2), 1998, p. 58.

¹³ Lietuvos karinės gynybos strategija, (nuoroda 2), p. 20.

¹⁴ Plačiau apie šia teoriją Rhodes E. Review of Empirical Studies of Conventional Deterrence. *Occasional Paper*, Center for Global Security and Democracy, Rutgers University, 1999, <http://www.ciaonet.org>, 2005 06 01.

grasino potencialiems agresoriams ilgu partizaniniu karu, kuris pagal apibrėžimą, suteikia mažiau galimybių apskaičiuoti kaštus ir juos kontroliuoti, tai yra, jis sukuria neapibrėžtumo situaciją. Šioje strategijoje ypatingai svarbus buvo krašto apsaugos savanorių (teritorinės kariuomenės) vaidmuo. Nors ginkluoti tik lengvąja šaulio ginkluote savanoriai negalėjo kovoti moderniam mūšio lauke, jiems buvo skirta kita funkcija – reguliarioms pajėgoms stabdant priešio slinkimą, pamažu pereiti į partizaninį karą. Buvo manoma, kad dešimtys tūkstančių gerai apmokytų savanorių neleistų priešininkui naudotis Lietuvos infrastruktūra, kontroliuoti tranzitinius kelius ar pramonės objektus.

Visuotinė gynyba grindžiama Lietuvos atgrasinimo strategija pasižymėjo puikia logika ir pagrįstomis prielaidomis, nors ir turėjo nemažai silpnybių. Visų pirma, norint sėkmingai atgrasinti vien tik turėti pakankamai gynybinių pajėgumų neužtenka – jei priešininkas apie juos nežinos, jis elgsis taip, tarsi jų iš viso nebūtų. Konvencinis atgrasinimas susijęs su informacijos kaip aš tave nubausiu kuo detalesniu perdavimu, todėl priešininkas turėtų būti informuojamas apie turimus pajėgumus – ginkluotę, mobilizacinę rezervą, personalo skaičių ir kitą kritinę informaciją. Priešininkams taip pat reikėtų parodyti, kad šie pajėgumai yra tikrai veiksmingi. Geriausia tai padaryti didelių pratybų metu, į kurias reikėtų, siekiant įtikinti priešininką savo karine galia, pakviesti ir visų suinteresuotų šalių stebėtojus. Toks atvirumas leistų visiems nuspėti Lietuvos gynybos planus ir adaptuoti pagal tai savo strategiją. „Gynėjas yra prieš dilemą – norėdamas atgrasinti jis turi atrodyti pranašesniu, galinčiu padaryti žalą. Bet norėdamas būti pranašesniu, jis turi savo galimybes laikyti paslapyje¹⁵“. Šiuo atveju, Lietuvos atgrasinimo logika gerokai susilpnėtų. Tuo tarpu agresorius neturi perdavinėti jokios informacijos apie savo ketinimus ir pajėgumus.

Antra, tokia strategija yra labai brangi. Visuotinės gynybos koncepcija reikalauja didžiulių išlaidų personalui parengti (šimtai tūkstančių rezervistų ir krašto apsaugos savanorių), didelių ginkluotės atsargų, visos valstybės mobilizacinės sistemos sukūrimo. Popieriuje tokia strategija lyg ir atrodė paremta realiais išteklių – 1999 m. sausio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Krašto apsaugos sistemos finansavimo strategijos įstatymą, kuris nustatė krašto apsaugos sistemos finansavimo pagal programas santykinus rodiklius¹⁶: 2000 m. – 1,70–1,75 proc. bendrojo vidaus produkto, 2001 m. – 1,95–2,00 proc. bendrojo vidaus produkto. Krašto apsaugos ministerija planavo, kad vėliau išlaidos kariuomenei padidės net iki 2,25 procento bendrojo vidaus produkto. Šie planai niekada nebuvo įgyvendinti, o krašto apsaugos finansavimas beveik niekada nesiekė 1,5 proc. bendrojo vidaus produkto. Lietuvos visuotinės gynybos sistema, nors ir buvo pradėta kurti, tačiau niekada nepasiekė Suomijos, Švedijos ar Šveicarijos turimų pajėgumų. Ji netgi niekada nebuvo patikrinta praktiškai, kadangi Lietuvos įstatymai numatė tik visuotinę mobilizaciją, tuo tarpu pabandyti mobilizuoti kuri nors Lietuvos rajoną ar vietovę nebuvo galimybių. Todėl tiek Lietuvos politikai, tiek potencialūs agresoriai taip ir nesužinojo visų Lietuvos pajėgumų pasipriešinti agresijai.

¹⁵ *Ten pat.*

¹⁶ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos finansavimo strategijos įstatymas, 1999 m. sausio 14 d. Nr. VIII-1028, <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=71537&Condition2=>.

Trečia, narystė NATO ir ES leido užtikrinti patikimą atgrasinimą kitais, ne mažiau efektyviais būdais. Jeigu anksčiau sąjungininkės ruošėsi atremti išorines grėsmes savo teritorijoje, tai 1999 m. NATO strateginėje koncepcijoje kolektyvinė gynyba buvo papildyta prevencijos elementais. Naujoms grėsmėms valdyti ir atremti reikia santykinai mažesnių, tačiau geriau apmokytų, mobilesnių, greičiau reaguojančių pajėgų, gebančių sklandžiai veikti išvien tiek su daugianacionaliniais junginiais tarptautinėse operacijose pajėgų. Aljanso kuriamos greito reagavimo mobilios ekspedicinės pajėgos, galinčios preventyviai grėsmes stabdyti jų kilimo vietoje gali atlikti ir teritorinės gynybos užduotis, tačiau teritorinei gynybai parengtos pajėgos negali vykdyti kolektyvinės gynybos ir prevencijos uždavinių. Toliau plėtojant teritorines pajėgas susidarytų „free rider“ efektas – šalis naudotųsi 5 straipsnio garantijomis, tačiau nesukurtų jokios pridėtinės vertės Aljansui.

Lietuva, kaip ir kitos sąjungininkės, negali išlaikyti totalinei gynybai skirtos didelės šaukstiniais paremtos reguliariosios kariuomenės bei didelio rezervo ir kartu kurti kolektyvinei gynybai reikalingus pajėgumus. Lietuva kaip NATO narė paskelbė gynybos planavime teiksianti prioritetą tiems pajėgumams, kurie stiprins viso Aljanso kolektyvinę gynybą. Lietuvos kariuomenė turės būti mobili ir lanksti, o tam reikės tinkamai parengto personalo, modernios ginkluotės, technikos ir įrangos, tinkamos vadovavimo ir valdymo bei kovinio rengimo sistemos. 2006–2011 m. krašto apsaugos ministro gairėse pasakyta, kad reikia atsakyti tų karinių vienetų bei pajėgumų, kurie skirti vien teritorinei gynybai, yra neefektyvūs, negali veikti daugianacionalinių pajėgų sudėtyje bei vykdyti kolektyvinės gynybos įsipareigojimų¹⁷. Naujos planavimo kryptis keičia Lietuvos atgrasinimo strategijos kryptis nuo atgrasinimo atsaku link kolektyvinio atgrasinimo, kuriame dominuoja prevencijos elementai.

2. Kariniai pajėgumai reikalingi išplėstiniam atgrasinimui

Po narystės NATO Lietuvos atgrasinimo strategija įgavo naujų bruožų. Atgrasinimo strategijos principai išliko tie patys, o karinis šalies pajėgumas išliko svarbiu veiksmu, garantuojančiu patikimą šalies gynybą ir atgrasinimo efektyvumą. Tačiau po narystės Aljanse, karinės priemonės apima ne tik Lietuvos nacionalinius pajėgumus, bet ir sąjungininkų galimybes primesti nepriimtinius kaštus potencialiems agresoriams. NATO ir Europos Sąjunga turi didžiulį potencialą, kuris gali būti panaudotas taikant karines, ekonomines ir kitas priemones priešiš- kai nusiteikusioms valstybėms ar netgi nevalstybiniais veikėjams.

Svarbiausias iššūkis Lietuvos sąjungininkų teikiamam išplėstiniam atgrasinimui – suteikiamų garantijų patikimumas. Įtikinti agresorių, kad silpnėnė valstybė naudos karinę jėgą savigynai sunku, tačiau įmanoma. Įtikinti agresorių, kad valstybė naudos karinę jėgą kitos valstybės gynybai, yra žymiai sudė-

¹⁷ *Krašto apsaugos ministro gairės 2006–2011 m.*, Vilnius, KAM Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba, 2004, p. 10

tingiau. Sunkumai užtikrinant patikimą atgrasinimą NATO šalyse dažnai kėlė abejones dėl sąjungininkų gebėjimo prisiimti išsipareigojimus Baltijos šalims. Politikai sutikdavo, kad saugumo garantijos turi būti tvirtos ir patikimos. Aljanso šalyse vyravo nuomonė – jeigu kitoms šalims kyla rimtų abejonių dėl NATO galimybių užtikrinti Baltijos šalių gynybą, tai geriau jų iš viso nesuteikinti. Nepatikimos garantijos nepadidintų Baltijos šalių saugumo ir sukeltų abejonių NATO išsipareigojimais kitų šalių atžvilgiu.

NATO turi didžiulį karinės galios pranašumą prieš bet kurią pasaulio valstybę, tačiau tam tikrame pasaulio taške, pavyzdžiui, Baltijos regione, šis pranašumas nėra toks akivaizdus. Kariniai strategai visada turi atsižvelgti į blogiausią scenarijų – Rusija tampa JAV priešininke ir jėga grasina Baltijos valstybėms. Pavyzdžiui, pagal Rusijos generalinio štabo planus dėl karinės strateginės svarbos Baltijos šalys būtų okupuojamos pačioje karo pradžioje¹⁸. 1999 m. Rusijoje prasidėjo karinė reforma, kurios tikslas – padaryti karines pajėgas veiksmingesnes, ypatingą dėmesį skiriant greito reagavimo daliniams. Reformuojant pirmumas teikiamas dviem kryptims: Vakarams (įskaitant Kaliningrado sritį) ir Uralui. Kaliningrado srityje nuo dviejų divizijų pereinama prie greito reagavimo brigadų. Karių skaičius sumažėjo nedaug, ir tai daugiausia mažinant vadovėlių personalą. Baltarusijoje reformos prasidėjo iškart po pratybų „Neman 2001“. Baltarusija padalyta į du regionus „Vakarai“ ir „Šiaurės Vakarai“ kiekviename sukuriama po tris greito reagavimo brigadas. Reformuojant Baltijos valstybių kaimynystėje bus sukurtos mažesnės, tačiau galingesnės karinės pajėgos¹⁹. Todėl patikimos NATO saugumo garantijos reiškia, kad sąjungininkai bet kokiam scenarijui turi pajėgumų užtikrinti Baltijos šalių gynybą.

Neatsitiktinai, dar 2001 m. pradžioje dėl sąjungininkų nesugebėjimo užtikrinti patikimą atgrasinimą ir gynybą daugelyje šalių vyravo įsitikinimas, kad Lietuva nebus pakviesta į antrąjį NATO plėtros etapą. Štai 2001 m. balandžio 30 d. įtakingas JAV strateginių studijų centras Stratfor paskelbė analizę „Baltic States Membership in NATO Unlikely“. Stratfor nuomone:

apginti ir siųsti pastiprinimą į Baltijos šalis yra sunku dėl ilgos fronto linijos, mažo gynybos gylio ir ribotų galimybių perkelti pastiprinimą karo metu. Konflikto atveju dėl Rusijos noro žūtbut apginti Kaliningrado sritį ir joje esančius uostus Baltijos šalims reikės pastiprinimo iš Aljanso teritorijos. NATO turės siųsti pagalbą sausuma, nes dislokuota Kaliningrade Rusijos kariuomenė neleis tai padaryti oro ar jūrų keliu. Sausumos kelių infrastruktūra, sukurta Maskvos valdymo metais, yra palankesnė Rusijai. Sunkumai perkelti pastiprinimą į Baltijos šalis leis Rusijai jį lengvai neutralizuoti paliekant NATO karius laukti pagalbos kur nors ant Baltijos jūros kranto²⁰.

Stratfor manymu, dėl savo pažeidžiamumo bet kokios NATO saugumo garantijos būtų tik popieriaus lapas. Geriausiu atveju NATO gali pasiūlyti strateginį atgra-

¹⁸ National Defense University „Strategic Assessment: Flashpoint and Force Structure“, 1997, <http://www.ndu.edu/inss/sa97/sa97ch2.html>, 2002 06 01.

¹⁹ Полевой А. „В Белоруссии реформируют армию“, *Независимая Газета*, 2001 m. spalio 25 d.

²⁰ Stratfor, „Baltic States Membership in NATO Unlikely“. 2001 m. balandžio 30 d. <http://www.stratfor.biz>, 2003 09 01.

sinimą – pakišti Baltijos šalis po JAV branduoliniu skėčiu, bet mažai vilčių, kad Rusija tikės JAV noru rizikuoti branduoline konfrontacija dėl Baltijos valstybių²¹.

Detalesnę teoriškai numanomos konfliktinės padėties studiją („*Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region*“) paskelbė JAV užsienio politikos analizės institutas. Jos išvadose rašoma, kad, nepaisant visų politinių pokyčių, Rusija ilgai turi būti nagrinėjama kaip pagrindinė grėsmė Baltijos regiono saugumui. Studijos autorių nuomone, blogiausiu atveju būtų vykdoma tokia operacija kaip, pavyzdžiui, Persijos įlankoje ir naudojami panašūs pajėgumai. Tai apimtų strateginį pervežimą, greitą reagavimą ir specialiųjų pajėgų dislokavimą, galimybę pradinėse konflikto stadijose kontroliuoti oro erdvę ir vykdyti operacijas prieš Rusijos povandeninius laivus²². Autorių nuomone, JAV tektų pagrindinė našta, ginant Baltijos šalis, nes ji užtikrintų dominavimą ore ir dislokuotų specialiąsias pajėgas. Konflikto atveju JAV sugebėtų užtikrinti tokią paramą Baltijos šalims, tačiau problemų galėtų kilti, jei JAV tuo metu dalyvautų kitame konflikte, pavyzdžiui, Persijos įlankoje, Šiaurės Rytų Azijoje ar pietiniame Aljanso sparne. Studijos autorių nuomone, jei Rusija per konfliktą panaudotų tik įprastinę ginkluotę, apginti Baltijos šalis nebūtų ypač sunku. Tačiau, teigia jie, „mūsų vertinimu, Baltijos valstybėms priešiška nusi- teikęs režimas puldamas greičiausiai neapsiribos tik įprastomis priemonėmis. Todėl tiek sąjungininkų, tiek Baltijos gynybos planuotojai neturėtų atmeti va- riantą, jog Rusija nenaudos masinio naikinimo ginklo tik todėl, kad tai pažeistų tarptautinės teisės normas ar dar labiau išplėstų konfliktą“²³.

Studijos autorių teigimu, tokio konflikto tikimybė labai maža, todėl Ame- rikai Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių priėmimo nauda yra daug didesnė už galimą kainą, net jei išsipildytų pačios blogiausios prognozės.

Artėjant narystei NATO, Baltijos šalių gynybos galimybės buvo vis pla- čiau diskutuojamos oficialiuose ir akademinuose sluoksniuose. Vienas svar- biausių pasisakymų šia tema buvo raštiškas RAND korporacijos analitiko Step- hen Larrabee kalbos JAV Senato debatuose dėl NATO plėtros tekstas²⁴. Jame ir neoficialiose diskusijose dažniausiai prieinama prie išvados, kad agresijos atveju Lietuva gali būti ginama keliais būdais. Pirma, svarstomas lenkiškas va- riantas, kai ginamasi naudojant daug įprastinės ginkluotės (tankų, artilerijos, šarvuotų pėstininkų mašinų, puolamųjų sraigtasparnių, naikintuvų). Šitaip gi- nantis norima atremti priešininko ataką kovos lauke. Antra, ginantis naudojant „technologinį“ modelį, NATO parama ateina iš JAV, daugiausia tolimojo nuo- tolio pajėgomis (smūgiuojama panaudojant tolimojo nuotolio raketas, strategi- nius bombonešius). Mažai pasikliaujama įprastine ginkluote ir pastiprinimu iš

²¹ Stratfor, „Faceoff in the Baltics NATO Expands the West–Russia Confrontation“. 2000 m. kovo 3 d., <http://www.stratfor.biz>, 2003 09 01.

²² Institute for Foreign Policy Analysis (IFPA) „Strategic and Operational Implications of NATO Enlargement in the Baltic Region“, 2002, p. 3.

²³ *Ten pat.*

²⁴ Larrabee S. „The Baltic States and the NATO Membership“. Testimony of Dr. S. Larrabee, RAND, before US Senate Foreign Relations Committee, 2003 m. balandžio 3 d. <http://www.rand.org/publications/CT/>, 2003 09 01. Taip pat Larrabee S. *NATO's Eastern Agenda in a New Strategic Era*, Santa Monika: RAND, 2003, p. 62–64.

Europos. Trečias yra mišrus variantas. Šiuo atveju remiamasi tiek įprastomis pajėgomis, tiek smūgiais iš toli. Paskutinis ir tik teoriškai egzistuojantis modelis yra atgrasinimas kerštu. Šiuo atveju būtų suduodami tolimojo nuotolio smūgiai, bet pasirenkami ne kariniai, o civiliniai ir ekonominiai taikiniai agresoriaus teritorijoje. Veikiausiai būtų naudojami masinio naikinimo ginklai.

Šie skirtingi variantai įvairiai palaikomi tiek JAV, tiek jos sąjungininkių, tiek naujų NATO narių. Visų pirma akivaizdu, kad Šaltojo karo laikų abipusio sunaikinimo koncepcija grįstas paskutinis variantas turi mažiausiai šalininkų tiek JAV, tiek Europoje, tiek Baltijos šalyse. JAV lengviausia užtikrinti „technologinį“ modelį, kuris finansiškai būtų pats pigiausias ir remiasi jau dabar JAV turimais pajėgumais. Toks variantas nesusilauktų Baltijos šalių paramos, nes tuo atveju JAV lieka tik politiškai išpareigojusi ginti jų nepriklausomybę ir kilus konfliktui potencialus agresorius gali suabejoti JAV išpareigojimais ginti Baltijos šalis. Europos valstybės, NATO narės, aiškiai pritarė tradiciniam lenkiškam variantui. Tai reikalautų iš Baltijos valstybių kurti dideles, teritorinės gynybos veiksmų galinčias imtis pajėgas, kurios vargiai galėtų prisidėti prie būsimo, toli nuo regiono vykdomų Aljanso operacijų. Atsižvelgiant į tai, kad NATO siekia mažų, mobilių ir greitai dislokuojamų pajėgų, toks variantas sunkiai įmanomas. Baltijos šalių gynybai kaip Baltijos šalių poreikių ir sąjungininkių galimybių kompromisas optimaliausias yra mišrus variantas. Jis reiškia, kad konflikto atveju įvairus pastiprinimas ateis tiek iš kaimynių, tiek iš JAV. Mišrus variantas garantuoja, kad atgrasinimas grindžiamas tiek karo neišvengiamumu, tiek kerštu. Baltijos valstybės jis reiškia, kad juntamas NATO sąjungininkių buvimas regione, ir tai smarkiai padidina atgrasinimo veiksmingumą. Šiuo atveju Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, yra suinteresuotos ne tik politiniais išpareigojimais, bet ir jų kariniu buvimu regione, pavyzdžiui, išlaikant NATO oro policijos misiją, vykdomą iš Zoknių aviacijos bazės Šiauliuose.

RAND atlikta analizė išskleidė daugelio NATO valstybių abejones dėl Baltijos šalių apginamumo. Dar detalesnė analizė buvo pateikta 2004 m. RAND korporacijos studijoje „*Assuring Access in Key Strategic Regions*“²⁵. Tai nėra oficialus dokumentas, tačiau atliktas JAV valstybinių institucijų užsakymu, o jo parengime dalyvavo žinomi kariniai strategai, kurie atsakingi už konkrečių gynybos planų rengimą. Scenarijus remiasi JAV–Rusijos santykių paaštrėjimu. Rusijos įniršį bei griežtą laikyseną apsprendžia NATO priartėjimas prie Rusijos sienų Rytų ir Vidurio Europoje bei JAV bazių buvimas Vidurinėje Azijoje, tradiciniuose Rusijos įtakos regionuose. Jausdamasi vis labiau pažeidžiama, Rusija bei jos politinė ir karinė vadovybė nesusitaikytų su mintimi, kad Baltijos šalių narystė NATO yra negrįžtamas procesas ir kad Rusijos įtaka šiose valstybėse galutinai prarasta. Savo ruožtu JAV reikštų nepasitenkinimą dėl tebesitęsiančių glaudžių Rusijos ir Irano santykių ir Rusiją vis labiau laikytų „blogio ašies“ šalimi nei patikima ir atsakinga sąjungininke. Nei viena pusė nebūtų linkusi nusileisti, išaugtų karinio susidūrimo Baltijos valstybėse grėsmė.

²⁵ Larson E. V., Eaton D., Elrick P., etc. *Assuring Access in Key Strategic Regions*. Santa Monica: RAND, 2004, p. 65–86; Larrabee S. ten pat.; Taip pat „Galimi kariniai NATO susidūrimai 2003–2012 m.“, Tėvynės sąjunga, 2004 10 04, http://www.seimas4.lt/article.php?id_art=5014, 2005 06 01.

Baltijos scenarijuje nurodoma, kad Rusija karinėmis priemonėmis stengtųsi atkirsti Lietuvą, Latviją ir Estiją nuo NATO. Numanomos krizės Baltijos valstybėse priežastimi esą taptų Estijos ir Latvijos nesugebėjimas galutinai integruoti rusakalbių šių šalių piliečių. Rusų nuomone, jiems nebūtų suteiktos visos pilietinės teisės ir tokiu būdu jie būtų diskriminuojami. Dėl to gali vis labiau stiprėti rusų reikalavimai tų šalių vyriausybėms, prasidėtų protesto akcijos dėl pilietinių teisių suteikimo. Kartu būtų ieškoma Rusijos pagalbos. Tai padėtų Rusijos žvalgybai išnaudoti esamą nepasitenkinimą, jį dar labiau sustiprintų teikiančią finansinę bei organizacinę paramą. Krizei stiprėjant, radikaliausiai nusiteikusios rusų grupuotės šturmuotų vyriausybių įstaigas. Kiltų susidūrimai su tų valstybių saugumo pajėgomis. Tai suteiktų galimybę Rusijai bandyti įkalti pleišną tarp Baltijos valstybių ir NATO bei pasiekti šios organizacijos sprendimų vilkinimo.

Numatydamą netikėto ir greito karinio puolimo sėkmę bei NATO pajėgų nesugebėjimą greitai mobilizuotis, Rusija tokiu būdu tikėtusi užimti geras pozicijas tolesnėms deryboms. Galutinis tokio puolimo tikslas būtų „finliandizuoti“ Baltijos valstybes, atkirsti jas nuo NATO, tokiu būdu atgaunant jose įtaką bei sukuriant buferinę zoną tarp Rusijos ir NATO. Scenarijus numato, kad Rusija sėkmingai bendradarbiautų su Baltarusija, o ši suteiktų ribotą paramą užimant Baltijos valstybes. RAND manymu, Rusijos operacinis planas remtųsi keturiomis prielaidomis.

Pirma, Rusijai reikia bent 30 dienų mobilizacijai, tik tokiu atveju ji gali pasiekti savo strateginius tikslus regione. Todėl per pirmąjį mėnesį jina negalėtų vykdyti puolamųjų operacijų. Antra, Rusijai reikia izoliuoti Baltijos šalis nuo atvykstančios NATO paramos. Trečia, Baltijos šalys turi būti užimtos greitai, taip sukuriant *fait accompli* situaciją ir užsitikrinant geresnes pozicijas vėliau prasidėsiaciose derybose. Ketvirta, Rusija turėtų būti pasiruošusi atremti NATO kontrpuolimą. Rusijos desantinės pajėgos turi sugebėti išlaikyti Latvijos ir Estijos sostines ir dalį pajūrio zonos. Rusijos pajėgos susidėtų iš dviejų oro desantinių divizijų, trijų motorizuotų šaulių pulkų, dviejų tankų divizijų, specialiųjų pajėgų brigados ir trijų priešraketinės gynybos brigadų. Dauguma pajėgų priklausytų Leningrado karinei apygardai, kuri yra viena geriausiai aprūpintų visoje Rusijoje. Rusija panaudotų 200 kovinių lėktuvų, 100 bombonešių, 50 kovinių sraigtasparnių ir daugybę pagalbinių lėktuvų. Labai svarbūs būtų Rusijos jūrų pajėgų pajėgumai, pavyzdžiui, dyzeliniai povandeniniai laivai arba laivai, ginkluoti tolimo nuotolio torpedomis, kuriais būtų siekiama sutrukdyti NATO priėjimą prie Baltijos šalių jūros keliais. Rusijos integruota oro gynybos sistema ginkluota dešimtimis ilgo nuotolio raketomis žemė – oras turėtų varžyti NATO galimybės naudoti oro galią, stabdant Rusijos kariuomenės judėjimą²⁶.

Šiame scenarijuje JAV dislokuotų Baltijos regione dvi sunkias, vieną vidutinio lengvumo ir vieną oro desantinę divizijas, jūrų pėstininkų ir specialiųjų pajėgų ekspedicines grupes, oro gynybos brigadą ir korpuso lygio logistinės paramos vienetus. Jūrų pajėgos dislokuotų nuolatinės parengties desantinę gru-

²⁶ Larson E.V., Eaton D., Elrick P., (note 26), p. 69.

pe, tris arba keturis *Aegis* klasės kreiserius arba eskadrinius minininkus, P-3 pakrančių apsaugos ir nepilotuojamų *Predator* lėktuvų eskadronus, elektroninės kovos ir žvalgybos priemonės, kovinės paramos ir palaikymo pajėgumus. Didžioji Britanija prisidėtų šarvuota divizija, keturiais kreiseriais ir grupę Tornado naikintuvų. Vokietija atsiųstų tankų diviziją, kelias fregatas, minų medžiotojus ir povandeninius laivus ir grupę Tornado naikintuvų. Olandija prisidėtų fregatomis, ir kartu su Norvegija dislokuotų F 18 grupę. Lenkija padėtų mechanizuota pėstininkų brigada, o Švedija ir Suomija – kai kuriais Šiaurės brigados elementais.

Rusija siektų užkirsti kelią NATO pajėgų pritraukimui. Dėl to Rusijos karinės oro pajėgos stengtųsi perimti pakrančių bei uostų kontrolę, užimti Latvijos ir Estijos sostines. Kartu Rusijos pajėgos Karaliaučiaus srityje stengtųsi uždaryti Lenkijos – Lietuvos sieną, kad pro čia negalėtų patekti NATO šalių pajėgos. Rusija kiek įgalėdama stengtųsi politiškai ir karine prasme atskirti JAV nuo jos sąjungininkų Europoje, per kurių teritoriją būtų teikiama pagalba Baltijos šalims – Vokietijai, Belgijai ir Olandijai. Tam būtų naudojama toliašaudė artilerija, stengiamasi sugadinti kelius, geležinkelius, sugriauti tiltus. Rusija stengtųsi išilaužti ir elektronines NATO pajėgų valdymo sistemas, sugadinti elektroninius ryšius bei tinklus.

RAND manymu, tikimybė, jog Rusija pasiektų Lenkijos neutralumo ir ši nepraleistų NATO pajėgų per savo teritoriją, nėra didelė. Todėl Rusija bandytų sukelti neigiamą Vokietijos visuomenės nuomonę dėl šios šalies dalyvavimo kariniuose veiksmuose Baltijos valstybėse. Radikaliau nusiteikę šios šalies žalieji bei kitos antiamerikietiškos grupuotės netgi galėtų bandyti trukdyti čia dislokuotai JAV kariuomenei judėti link Lenkijos. Pagrindinėmis galimomis NATO kariuomenės priartėjimo vietomis laikomos Baltijos jūra bei Lietuvos – Lenkijos pasienis. Tačiau panaudoti Baltijos jūros prieigas numatoma tik karo veiksmų pradžioje, nes vėliau Rusija galėtų čia sutelkti pakankamą kiekį sparnuotųjų raketų, kurios keltų grėsmę NATO laivynui.

Lenkijos oro bazės būtų svarbiausios, vykdant oro operacijas. Tačiau permant pajėgas iš kontinentinės JAV ypatingai svarbi taptų Vokietijos, Olandijos ir Belgijos infrastruktūra ir susisiekimo keliai. JAV pajėgų Europoje vadas pirmiausia turėtų pareikalauti iš sąjungininkų žinių apie šių šalių turimus pajėgumus. Todėl pagrindine prieigos vieta laikomas sausumos koridorius tarp Karaliaučiaus srities ir Baltarusijos. Scenarijuje nurodoma, kad greitai NATO pajėgų judėjimui labai padėtų išplėtoti kelių, geležinkelių ir kita infrastruktūra Šiaurės Rytų Lenkijoje bei Lenkijos – Lietuvos pasienyje. Taip pat labai svarbiu laikomas Baltijos valstybių jūrų bei oro uostų atitikimas NATO standartams bei jų pasirengimas priimti NATO karo laivus ir lėktuvus. Tokia pajėgų konfigūracija leistų NATO sėkmingai ginti Baltijos šalį scenarijuje numatytų įvykių pagrindu.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad bene visos Baltijos šalių apgiamumo analizės rodo, kad NATO turi pakankamai karinių pajėgumų efektyviai atgrasinti priešininkus. JAV darytos studijos netgi leidžia daryti prielaidą, kad JAV net ir be sąjungininkų pagalbos galėtų užtikrinti Lietuvos gynybą regioninio konflikto atveju. Tačiau sąjungininkų – Vokietijos, Didžiosios Britani-

jos, Danijos, Lenkijos – parama smarkiai padidintų JAV galimybes sėkmingai veikti regione. Svarbiausias iššūkis užtikrinant plačiojo atgrasinimo efektyvumą būtų ne karinis aljanso pajėgumas, o potencialių agresorių įsitikinimas, kad karinė jėga bus panaudota.

Lietuvai ypatingai svarbu, kad potencialus agresorius negalėtų sėkmingai atgrasinti jos sąjungininkus nuo pagalbos jai tiekimo. Regioninio konflikto atveju egzistuoja didelė tikimybė, jog kai kurios Europos NATO valstybės taptų psichologinių Lietuvos priešininkų operacijų taikiniu. Šių operacijų tikslas būtų labai paprastas – suformuoti viešąją nuomonę nepalankią Europos valstybių karinių pajėgų dalyvavimui ginkluotame konflikte ir karinės pagalbos Lietuvai tiekimui. Būtent tai, o ne karinio pajėgumo silpnumas, yra silpniausia Lietuvos išplėstinio atgrasinimo dalis. Todėl pats svarbiausias Lietuvos atgrasinimo strategijos elementas turi būti psichologinio atgrasinimo patikimumo užtikrinimas ir sąjungininkų garantijų užtvirtinimas.

3. Atgrasinimo psichologinio patikimumo užtikrinimas

Atgrasinimas žlunga, kai atgrasinančioji valstybė ar jų sąjunga, nors ir stengiasi, bet nesugeba perduoti oponentui savo ketinimų gintis ir priešintis. Lietuva, kartu su sąjungininkais, gali neatgrasinti, jei potencialus agresorius tiki, jog Lietuva nesipriešins, arba kovos nelabai stipriai (nepriklausomai nuo pajėgų dydžio); jei jis tikės, kad karas bet kuriuo atveju yra neišvengiamas; arba jis yra visiškai abejingas grėsmėms. Dažnai atgrasinimo sėkmė nepriklauso nuo pajėgų dydžio – siunčiami signalai yra ignoruojami, o agresija įvyksta, nes tam jaučiamas didelis spaudimas iš valstybės viduje.

Atgrasinimo teorijos leidžia išskirti keturias psichologinio patikimumo užtikrinimo sritis, kurioms didelį dėmesį turėtų skirti Lietuvos strategai:

- Dažnai vidinė politinė situacija gali versti lyderius griebtis vienu ar kitu karinių priemonių kitų šalių, pavyzdžiui, Lietuvos, atžvilgiu. Agresija gali įvykti, net jei karo metu patirti nuostoliai bus didesni už gautą naudą. Tam tikrų Lietuvos kaimynių politinei vadovybei neveikimas dažnai gali būti labai skausmingas pats savaime – net ir pralaimėtas karas kartais gali būti mažiau skausminga alternatyva už nieko neveikimą ar pasyvią politiką. Todėl valdančiojo režimo išsaugojimas gali tapti svarbesniu prioritetu negu kaštai patirti agresijos metu.

- Potencialūs agresoriai linkę koncentruotis į savo vidinius poreikius, pavyzdžiui, vidinį politinį spaudimą, ir ignoruoti išorinius veiksnius, įskaitant atgrasinančiojo elgesį. Šiuo atveju agresija vykdoma, kai jai yra poreikis, o ne galimybė²⁷. Ypatingai per krizes, agresoriaus mąstymo procesas yra nukreiptas vidun (ang. *inward looking*), todėl Lietuvos ar jos sąjungininkų siunčiami signalai gali būti ignoruojami.

²⁷ Lebow R. *Between Peace and War. The Nature of International Crisis*, Baltimore: Johns Hopkins University, 1981, p. 274–277.

- Valstybių vadovai dažnai linksta į gražias svajones (ang. *wishful thinking*), jie siekia išvengti įtampos, kurią gali sukelti nepageidautina informacija apie priešininkų pasiekimus. Tokia psichologija sustiprėja per krizes ir stresus, ir ypač veikia sutrikusios psichikos autoritarinius lyderius. Tokie lyderiai yra praktiškai neatgrasinami.

- Lyderiai nemėgsta blogų žinių ir jų nesiklauso. Biurokratinis aparatas norėdamas įtikti savo politiniams vadovams jas dažnai iškraipo ir interpretuoja skirtingai²⁸. Krizės metu dėl patiriamo spaudimo tampa dar sunkiau priimti apgalvotus ir racionalius sprendimus. Pavyzdžiui, RAND Baltijos šalių scenarijuje karinės agresijos motyvas yra surišamas su rusakalbių padėtimi. Vyraujant emocijoms, racionalūs paskaičiavimai gali būti nustumti į antrą planą.

Visi šie faktoriai lemia, kad vien gynybinio potencialo didinimas arba trečiųjų šalių saugumo garantijos pačios savaime negarantuoja atgrasinimo patikimumo. Lietuva turi ne tik plėtoti pajėgumus, bet ir įtikinti potencialių priešininkų lyderius, kad šie pajėgumai bus panaudojami, o sąjungininkų parama – užtikrinta. Lietuvai svarbiausias tikslas – įtikinti potencialų priešininką, kad karinių priemonių naudojimas Lietuvos atžvilgiu jam nėra naudingas. Tai teoriškai galima padaryti netgi neturint jokių karinių pajėgumų – skleidžiant dezinformaciją, slepiant nesamus pajėgus ir kitomis priemonėmis bandant apgauti agresoriaus žvalgybos tarnybas ar valstybių lyderius. Aišku, tokia strategija būtų labai rizikinga ir modernių komunikacijų amžiuje greitai žlugtų. Todėl Lietuva turi imtis kitokių priemonių siekdama užtikrinti patikimą atgrasinimą.

Psichologinio patikimumo problemos yra aiškiai suvokiamos pagrindinių Lietuvos įstatymų ir strategijų kūrėjų. Lietuvos nacionalinio ir karinės strategijoje išreiškiama bei įstatymuose įtvirtinta prievolė gintis ir priešintis nepaisant nuo to, kokiomis pajėgomis atakuoja priešininkas. Toks išipareigojimas paremtas atitinkamomis priemonėmis, o jo nevykdymas gali vesti net prie baudžiamosios atsakomybės. Tokiu būdu Lietuva iš anksto bando įtikinti potencialius agresorius, kad karinis ir nekarinis pasipriešinimas neišvengiamas – net jeigu politiniai lyderiai ir nuspręstų nesipriešinti, kariuomenės vienetų vadai vadovaudamiesi iš anksto parengtais veiksmy ginkluotam užpuolimui atremti planais, atsižvelgdami į susidariusią karinę situaciją, pagal operacinio vadovavimo grandinę nedelsdami išsako pasipriešinti agresoriui ginklu²⁹. Sprendimų priėmimo proceso decentralizacija Lietuvoje naudojama kaip viena pagrindinių priemonių iš anksto perduoti kitoms valstybėms informaciją, kad pasipriešinimas neišvengiamas. Taip aiškiai ir griežtai pateiktos nuostatos nesugebėtų iškraipyti kitos valstybės biurokratinis aparatas ar kiti informacijos valstybių lyderiams pateikėjai.

Valstybės įvaizdžio kūrimas yra svarbi psichologinė atgrasinimo užtikrinimo priemonė. Jei valstybė užsienyje suvokiama kaip stipri, vieninga, išverminga, ar netgi karinga, grėsminga, kerštinga, tuo geriau atgrasinimui. Valstybės sugebėjimo priešintis perdavimas išorėn verčia padidinti numanomus ag-

²⁸ Rhodes E., (note 15).

²⁹ Lietuvos karinės gynybos strategija, (nuoroda 2), p. 16.

resoriaus kaštus konflikto atveju. Kita svarbi Lietuvos veikimo kryptis – nekurstyti negatyvių nuotaikų potencialaus agresoriaus gyventojų tarpe. Labai svarbu, kad maža valstybė netaptų vidinių agresoriaus problemų sprendimo įkaite, į kurią nedemokratiškas valstybių lyderiai galėtų nukreipti nepatenkintų gyventojų pyktį. Valstybė suinteresuota, kad kitų valstybių lyderiai dėl savo politikos nesėkmių neužsipultų Lietuvai ir ji nebūtų įvardinama kaip jų problemų šaltinis. Dabar situacija nėra palanki Lietuvai. Pavyzdžiui, viešosios nuomonės apklausos rodo, kad Rusijos gyventojai suvokia Baltijos šalis kaip labiausiai priešiškas Rusijai valstybės – Latviją kaip priešiškesnę apibūdina 49 procentai, Lietuvą – 42, Estiją – 32 procentai rusų. Net Gruzija, Ukraina ir JAV vertinama geriau³⁰. Situacija Baltarusijoje yra geresnė, nors ir jos nedemokratinis režimas gali panaudodamas įvairius metodus vaizduoti Lietuvą ar kitas NATO valstybes, ypačingai Lenkiją, kaip priešiškas šalis, kurias galima būtų paspausti naudojant karines priemones. Ypačingai didelis pavojus, jei negatyvių sentimentų banga sutaptų su grėsme paties autoritarinio režimo išlikimui. Tokiu atveju valstybių vadovų veiksmams gali būti neprognozuojami ir sunkiai atgrasinami.

Saugumą ir pasitikimą didinančios priemonės, dažni valstybių vadovų kontaktai galėtų leisti sumažinti tarpusavio nesusipratimų ir vienas kitam siunčiamų signalų iškraipymo riziką. Geri asmeniniai valstybių vadovų kontaktai ir glaudūs ryšiai su kitų valstybių pareigūnais įtakojančiais sprendimus susijusius su Lietuvai rūpimais klausimais, leistų sukurti atvirumo ir pasitikėjimo atmosferą. Deja, dėl biurokratinio aparato uždarumo ir griežtos biurokratinės hierarchijos Lietuvos rytiniuose kaimynuose ši strategija yra sunkiai įgyvendinama, bet ji neabejotinai turėtų veikti bendraujant su nevyriausybinėmis organizacijomis arba akademinėmis bendruomenėmis. Kitų valstybių atstovai turi būti supažindinami su Lietuvos pasirengimu gynybai ir sąjungininkų garantijų tvirtumu, ekonominių santykių nauda ir Lietuvos ketinimais jų valstybių atžvilgiu.

Sąjungininkų paramos užsitikrinimas visada buvo svarbus atgrasinamasis veiksnys Lietuvos strategijoje. Trečiųjų šalių suteikiamos garantijos visada turi papildomų trūkumų – įtikinti priešininką, kad kita šalis aukos savo karių gyvybės vardan kitos valstybės interesų yra ganėtinai sunku. Istorija rodo, kad išplėstinis atgrasinimas kartais nesuveikia, pavyzdžiui, 1939 m. Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos suteiktos garantijos Lenkijai neatgrasė Vokietijos nuo agresijos. Dar sunkiau yra užtikrinti branduolinį išplėstinį atgrasinimą – patikėti, jog valstybė pasirengusi išgyventi branduolinį holokaustą vardan trečios šalies likimo, yra praktiškai neįmanoma. Todėl Lietuvos ir NATO gynybos planuotojai visada turi atsižvelgti į suteikiamų garantijų patikimumą ir vidinius potencialaus agresoriaus poreikius bei motyvaciją.

Iš anksto užfiksuoti išsipareigojimai ir planai yra svarbus psichologinis NATO saugumo garantijų pagrindas. Ši nuostata galioja ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu. Lietuva visada stengėsi įtraukti trečiųjų šalių saugumo garantijas siekdama sustiprinti atgrasinimo efektyvumą. Lietuvos strategai supranta, kad krizės metu duotais naujais kariniais ir politiniais išsipareigojimais

³⁰ Социально–политическая ситуация в России в мае 2005 г., Аналитический центр Юрия Левады, <http://www.levada.ru/press/2005060100.html>, 2005 06 01.

siunčiami signalai dažniausiai neturi laukiamo efekto. Pavyzdžiui, Peter Karlsten, Peter Howell ir Artis Allen analizuodami JAV galimybes užtikrinti išplėstinį atgrasinimą, daro išvadą, kad krizei jau išibėgėjus, papildomų pajėgų perdislokavimas, laivų eskadrų siuntimas beveik neturi jokio empirinio ryšio su agresijos tikimybe³¹. Dėl motyvuoto nukrypimo, krizės metu agresorius dažniausiai lieka aklas tokiems signalams. Todėl Lietuva privalo turėti ne popierines, net iš anksto įtvirtintas realias saugumo garantijas, pagrįstas realiais planais ir patikrintas pratybomis. Dar iki narystės NATO, Lietuva savo gynybos planuose numatė tam tikras vietas, per kurias gali ateiti karinė parama iš NATO valstybių. NATO oro policijos misija vykdoma iš Zoknių Aviacijos bazės ar kas dveji metai Lietuvoje vykdomos didelės karinės pratybos „Gintarinė viltis“, kur dalyvauja nemažai NATO valstybių, yra geri atgrasinimo stiprinimo pavyzdžiai.

Svarbus psichologinių garantijų pagrindas yra jų aiškumas ir nuoseklumas. Kitą dieną po Lietuvos pakvietimo į NATO, George W. Bush kalba Vilniaus Rotušės aikštėje tapo JAV saugumo garantijų simboliu: „Mūsų Aljansas davė iškilmingą gynybos pažadą, taigi jei kas pasirinktų Lietuvą priešų, jis taptų Jungtinių Amerikos Valstijų priešų. Agresijos atveju drąsūs Lietuvos, Latvijos ir Estijos žmonės niekuomet nebebus vieni“³².

Šie aiškiai išsakyti įsipareigojimai yra aiškūs ir nedviprasmiškas signalas potencialiems agresoriams apie JAV veiksmus regione krizės atveju. Tuo labiau, kad beveik visi amerikiečių politikai puikiai supranta, kad įsipareigojimus teks vykdyti jei ne dėl pačios Lietuvos strateginės svarbos, tai dėl Amerikos pirmenybės pasaulyje išsaugojimo. Net NATO plėtros priešininkas Ted Carpenter pabrėžia, kad „jeigu Maskva staiga nutartų, jog Vašingtono buvimas regione yra jai nepriimtinas, JAV privalėtų ginti ekonominiu ir strateginiu požiūriu visiškai nesvarbius sąjungininkus. Jeigu kažkas mestų iššūkį Vašingtono įsipareigojimus, šis turėtų rinktis iš blogo ir dar blogesnio scenarijaus“³³. Jei JAV atsisakytų savo įsipareigojimų, tai sukeltų rimtų abejonių dėl JAV įsipareigojimų psichologinio patikimumo kitose pasaulio dalyse. O jeigu JAV vis dėlto apsispręstų ginti savo sąjungininkus, tai lemtų susidūrimą su kita branduoline valstybe. Todėl klausimas, ar amerikiečiai yra pasirengę aukoti Vašingtoną dėl Vilniaus likimo nėra labai svarbus. Daug tiksliau būtų klausti, ar JAV pasirengusi aukoti per penkis dešimtmečius sukurta aljansų ir sąjungų sistema vardan Vilniaus likimo ir ką Lietuva turėtų padaryti, kad atsakymas būtų neigiamas.

³¹ Rhodes E., (note 15).

³² Remarks to the Citizens of Vilnius by the President George W. Bush, November 23, 2002, <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2002/15452.htm>, 2005 06 01.

³³ Carpenter T. „Casting NATO Line Perilously Far to East“, *Washington Times*, 2002 m. sausio 12 d.

4. Išplėstinio atgrasinimo užtikrinimo kryptys

Po narystės NATO, sąjungininkų suteiktos saugumo garantijos tapo vienu pagrindinių Lietuvos saugumo ramsčių. 2004 m. Lietuvos karinė strategija skelbia, kad „Atgrasinimo tikslas – įtikinti potencialų agresorių, kad jis susidurs ne tik su Lietuvos, bet ir jos sąjungininkų pajėgomis ir patirs didžiulius nuostolius, kurie bus neverti siekiamo rezultato“³⁴.

Narystė NATO ir ES pakeitė Lietuvos atgrasinimo strategijos pobūdį, gynybos koncepciją ir kariuomenės plėtros planus. Visuotinės gynybos sąvoka išnyko iš Lietuvos nacionalinio saugumo strategijos ir Lietuvos karinės strategijos, nors dauguma svarbių jos dalių, kaip pilietinis pasipriešinimas, liko gyvuoti. Narystė NATO turi ir kitokią reikšmę – po narystės Lietuva prisiėmė išpareigojimus ginti savo sąjungininkus ir atgrasinti jų priešininkus. Lietuvos karinis potencialas nėra toks didelis, kad stipriai prisidėtų, pavyzdžiui, prie Turkijos galimų priešininkų atgrasinimo, tačiau turi suteikti proporcingą savo dydžiui karinę ir kitokią paramą savo sąjungininkų gynybai.

Visuotinės gynybos atsisakymas ir perėjimas prie kolektyvinės gynybos, kuri dabar apima ir prevencinius veiksmus, nubrėžia naujas atgrasinimo efektyvumo stiprinimo kryptis. NATO saugumo garantijos sustiprino Lietuvos saugumą, tačiau atgrasinimo koncepcijos požiūriu, trečiųjų šalių saugumo garantijos turi svarbių minusų, į kuriuos visada reikia atsižvelgti planuojant šalies gynybą. Pavyzdžiui, perėjimas prie kolektyvinės gynybos pareikalavo persikirstyti lėšas, skirtas pasiruošti ilgam partizaniniam karui ar visuotiniam pasipriešinimui į ekspedicinių pajėgumų kūrimą, o tai gali neigiamai veikti potencialaus priešininko įsitikinimą, kad jis išvengs dešimtmečius trukusią chaotišką konfliktą iš kurio jis negaus didelės naudos. Šiame skyriuje pateikiamos Lietuvos atgrasinimo strategijos stiprinimo kryptys, kurios leistų išnaudoti kolektyvinės gynybos sistemos teikiamus privalumus ir sumažintų jos trūkumus.

4.1. Ankstyvojo įspėjimo ir žvalgybos sistemos

Vienas svarbiausių sėkmingo atgrasinimo užtikrinimo veiksmu yra ankstyvojo įspėjimo sistemų darbas. Priešininko pajėgų stebėjimas ir jo lyderių veiksmų prognozavimas yra efektyvaus atgrasinimo sąlyga iš esmės. Sprendimas pradėti agresiją niekada nepriimamas per dieną, o, net jeigu jis ir būtų priimtas, pasiruošti operacijai reikalingas nemažas laiko tarpas. Pavyzdžiui, RAND studijoje manoma, kad Rusijai prireiktų 30 dienų nuo sprendimo priėmimo iki jo vykdomo pradžios³⁵. Greito reagavimo pajėgos gali pradėti veiksmus per mėnesį, kitoms gali prireikti metų pasiruošimo. Efektyvus žvalgybos sistemų darbas turėtų leistų Lietuvai, kaip ir kitoms regiono valstybėms, iš anksto nuspėti pasiruošimus agresijai arba jėgos demonstravimui ir paruošti aukščiausius Lietu-

³⁴ Lietuvos karinė strategija, (nuoroda 3), p. 6–7.

³⁵ Larson E. V., Eaton D., Elrickn P., (note 26), p. 68.

vos, NATO ir ES pareigūnus atsakomiesiems veiksams. Jie galėtų apimti krizių valdymo sistemos stiprinimą, šalies lyderių paruošimą veikti įtampos laikotarpiu, gyventojų nuteikimą įvairiems netikėtumams, karinių pajėgumų stiprinimą ar net dalinę mobilizaciją ir užsienio šalių paramos perdislokavimą.

Po narystės NATO Lietuvos sugebėjimai numatyti kaimyninių valstybių veiksmus smarkiai pagerėjo. Lietuvos žvalgybos sistema integravosi į bendrą NATO žvalgybos sistemą, kuri garantuoja greitą įvairios informacijos ir duomenų pasikeitimą tarp sąjungininkų. Lietuvos oro erdvės stebėjimo ir kontrolės sistema tapo NATO integruotos oro gynybos sistemos dalimi, kuri užtikrina oro erdvės stebėjimo duomenų pasikeitimą. Visos šios priemonės leidžia iki minimumo sumažinti netikėtumo faktorių, prognozuojant agresyvius veiksmus Lietuvos atžvilgiu, o Lietuvos valdžiai sudaro pakankamą laiko tarpą imtis papildomų priemonių užtikrinant šalies gynybą.

Silpniausia Lietuvos vieta, kuriai ateityje reikėtų skirti daugiausia dėmesio, yra analizės pajėgumų stiprinimas. Tai apima tiek žvalgybinę veiklą vykdančias tarnybas, tiek akademinės institucijas, vykdančias Lietuvos valdžios struktūrų užsakymus. Lietuva jau senokai stengiasi išsikovoti NATO ir ES šalyse „Rytų ekspertės“ vardą, nors jos analitiniai pajėgumai pateikti naują požiūrį į įvykius Ukrainoje, Baltarusijoje, Moldovoje, Gruzijoje yra ganėtinai menki. Lietuva neturi nė vieno bent kiek pasaulyje žinomo „smegenų centro“, kuris leistų skleisti ir aiškinti regione vyraujančią grėsmių supratimą, Vilniaus Universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, Lietuvos karo akademija ar kitų universitetų politikos mokslų katedros tik iš dalies užpildo šią nišą. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje nėra karinės krypties analitinio centro.

Gebėjimas analizuoti ir svarbiausia suprasti užsienio valstybių vadovų sprendimus, jų gyventojų nuotaikas, politinių jėgų išsidėstymą ir politiką Lietuvos atžvilgiu leistų adaptuoti Lietuvos siunčiamus signalus kitų valstybių atžvilgiu, pritaikyti juos konkrečioms situacijoms. Ypatinai svarbu, kad Lietuvos institucijų surinkta informacija greitai ir laiku, efektyvios krizių valdymo sistemos dėka, būtų pristatyta aukščiausiems valdžios pareigūnams, kad leistų priimti sprendimus tinkamu laiku.

4.2. Dalyvavimas tarptautinėse operacijose

Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose padidina išplėstinio atgrasinimo efektyvumą padidindama sąjungininkų politinius ir moralinius karinės jėgos nenaudojimo kaštus karinio konflikto atveju. JAV, Didžiąjai Britanijai ir kitoms valstybėms būtų sunku atsakyti panaudoti politines, ekonomines ar netgi karines priemones Baltijos regione, kai Lietuvos kariai rizikuoja gyvybe gindami bendrus Aljanso interesus Irake, Afganistane ir kituose karštuose pasaulio regionuose. Kad Lietuva turi galimybių dalyvauti tarptautinėse operacijose jau buvo įrodyta per pastaruosius keletą metų. Specialiųjų operacijų junginio kariai tris kartus sėkmingai vykdė užduotis Afganistane, o 2005 m. vasarą pradėjusi vadovauti Provincijos atkūrimo grupei Goro provincijoje Afganistane Lietuva pirmą kartą savo istorijoje savarankiškai prisiėmė atsakomybę už kitos valstybės vieno

iš regionų stabilumo palaikymą. Vieną dieną gali atsitikti, kad dauguma Lietuvos karinių pajėgumų bus perdislokuoti Artimuosiuose Rytuose arba Pietryčių Azijoje. Krizės atveju juos sugražinti atgal gali prireiktų gana nemažo laikotarpio, todėl Lietuva turės besąlygiškai pasitikėti sąjungininkų išpareigojimas jos gynybai.

Valstybės renkami įvairius būdus, kaip rengti karinius vienetus tarptautinėms misijoms. Kai kurios valstybės, pavyzdžiui Suomija ar Rusija, karius į operacijas renka iš identifiкуotų vienetų, pavyzdžiui, taikos palaikymo brigadų. Toks modelis leidžia atrinkti geriausias karius, juos specialiai mokyti, taip minimizuojant nelaimingų atsitikimų ar klaidų riziką. Šio požiūrio silpnybė yra ta, kad jis valstybių viduje sukuria dviejų rūšių kariuomenes – vieną nacionaliniams, kitą – tarptautiniams uždaviniams vykdyti. Šios struktūros dažnai susipriešina, atsiranda nesveika įtampa, kuri mažina bendrą pajėgumą. Kitas modelis naudojamas šalių, kurios perėjo prie profesionalios kariuomenės. Profesionalai turi tarnauti ten, kur juos siunčia, todėl visos pajėgos be jokių išimčių gali būti panaudotos operacijoms vykdyti. Tai garantuoja, kad visi kariuomenės pajėgumai esant gali būti panaudoti kolektyviniams veiksams, įskaitant paramą sąjungininkams. Šis modelis yra brangesnis, tačiau efektyvesnis kolektyvinėse saugumo sistemose.

Lietuvoje galima rasti abiejų modelių elementu. Pagal krašto apsaugos ministro gaires: „Gynybos reformos tikslas yra pertvarkyti kariuomenę taip, kad 2014 m. 10 procentų Sausumos pajėgumų galėtų nuolat dalyvauti tarptautinėse operacijose, o 50 procentų jų būtų tinkamai organizuoti, apmokyti ir apginkluoti ir bet kada galėtų būti perdislokuoti už Lietuvos ribų“³⁶.

Tai rodo aiškia orientacija link antrojo modelio valstybių, nors įstatyminė bazė tam prielaidų kol kas nesudaro. Pagal šalies įstatymus Lietuvos kariai į misijas vyksta savanoriškumo pagrindu. Savanoriškumo principas negalioja tik kolektyvinės gynybos operacijoms. Tai reiškia, kad norint pasiųsti į taikos palaikymo operaciją kuopos dydžio vienetą visi šimtas karių turi raštiškai patvirtinti, kad jie sutinka važiuoti. Statistika rodo, kad visada atsiras bet 15 procentų karių, kurie dėl vieno ir kitu priežasčių atsisakys dalyvauti operacijoje. Todėl, dislokuodamas karinis vienetas visada bus papildomas kariais iš kitų dalinių, o tai labai neigiamai veikia perdislokuojamų pajėgų pasiruošimą bei didina incidentų galimybę.

Tačiau didžiausia problema slypi kitur – norint užtikrinti išplėstinio atgrasinimo efektyvumą, kariniai vienetai turi būti perdislokuoti į valstybę, kuri jaučia pavojų dar prieš prasidedant krizei. Iki karinės agresijos momento, tai greičiausiai nebūtų Vašingtono sutarties 5 straipsnio operacija, taigi savanoriškumo principas galiojotų. Todėl, jei 2014 m. Turkija paprašytų pagalbos, ir NATO paprašytų Lietuvos ten dislokuoti „Geležinio Vilko“ brigadą, tai padaryti būtų labai sunku, nes iš visų daugiau kaip 5000 karių, įskaitant profesinės karo tarnybos karius, tektų surinkti panašus, kad jie sutinka važiuoti. Tokie apribojimai

³⁶ Prie sausumos pajėgumų, remiantis NATO apibrėžimu, priskiriami visi sausumos vienetai, galintys vykdyti kovines, kovinės paramos ir kovinio aprūpinimo užduotis sausumoje. Tai – motorizuotoji pėstininkų brigada „Geležinis vilkas“, Inžinerijos batalionas, Specialiųjų operacijų junginys, Tiesioginės paramos logistikos batalionas, Bendrosios paramos logistikos batalionas, Karo policija. Mokymo ir doktrinų valdyba ir Štabo batalionas neįskaičiuojami kaip neatitinkantys minėto kriterijaus.

smarkiai sumenkina Lietuvos galimybes tiekti paramą sąjungininkams krizių (ne karo) metu ir prisidėti prie jų atgrasinimo efektyvumo.

4.3. Priimančios šalies parama

Siekis užsitikrinti sąjungininkų karinę paramą dar prieš prasidedant kariuomenės veiksmams, yra svarbi atgrasinimo efektyvumo sąlyga. Dabartiniu momentu, ji iškelia nemažai dilemų Lietuvos gynybos planuotojams. Šaltojo karo metu NATO planavo gintis nuo Sovietų Sąjungos savo teritorijoje, todėl šalys esančios netoli Varšuvos bloko valstybės daug dėmesio skyrė atvykstančių sąjungininkų paramos priėmimui. Tai reiškia, kad priimančioji šalis yra atsakinga už efektyvų ligoninių tinklo, ryšių sistemų, kelių ir geležinkelių pritaikymą karo veiksmams.

Lietuvai pradėjus integraciją į NATO, priimančios šalies pajėgumu kūrimas tapo vienu iš šalies gynybos prioritetu. Pradėta galvoti, kaip pritaikyti civilinę infrastruktūrą NATO reikmėms krizių atveju, Krašto apsaugos savanorių pajėgoms pavestos atvykstančių pajėgų apsaugos, Logistikos valdybai – logistinio aprūpinimo funkcijos. Priimančios šalies paramos procedūros buvo konkrečiai išbandytos priimančios NATO šalių orlaivius Zoknių oro uoste arba organizuojant didžiausias Baltijos šalyse pratybas „Gintarinė viltis“. Tai buvo gana menko dydžio operacijos, nepalyginamos su tomis, kurių pririnktų, jei karinio konflikto metu NATO valstybės nuspręstų dislokuoti Lietuvoje keletą divizijų ar netgi korpusų. Prieš Lietuvos gynybos planuotojus iškyla dilema ar tikslinga skirti didelius išteklius pasiruošimui priimti sąjungininkus ar geriau juos panaudoti kitur, pavyzdžiui, dalyvavimui tarptautinėse operacijose.

Iki šiol nėra vieningos nuomonės šiuo klausimu. Iš vienos pusės, tokie pasiruošimai galėtų pagreitinti NATO pajėgų atvykimą į Lietuvą, užtikrintų efektyvesnį jų logistinį aprūpinimą šalies viduje, o tai buvo pažymėta RAND atliktoje Lietuvos apgaminumo studijoje. Iš kitos pusės, šis brangiai kainuojantis pajėgumas neturi būti plėtojamas dėl šių priežasčių: Pirma, NATO šalys kuria ekspedicines pajėgas, kurios gali veikti bet kurioje pasaulio šalyje, yra lengvai dislokuojamos ir save išsilaikančios. Pavyzdžiui, NATO reagavimo pajėgos (ang. *NATO Reaction Forces, NRF*) turi veikti be jokios priimančios šalies paramos bet kurioje pasaulio vietoje. NATO nusprendus panaudoti NRF Lietuvos gynybai, jos poreikiai pasinaudoti vietine parama būtų minimalūs. Antra, NATO karinis pranašumas prieš kitas valstybes yra toks didžiulis, kad Lietuvos nepasirengimas priimti atvykstančių pajėgų nepalenktų svarstyklių į priešininkų pusę. Trečia, grėsmės atveju NATO greičiausiai imtųsi prevencinių veiksmų. Kaip neoficialiai pasakė vienas Aljanso pareigūnas, „o kas jums sakė, kad NATO ruošiasi jus ginti jūsų pačių teritorijoje?“. NATO turi pajėgumų, kurie gali sunaikinti priešininką bet kurioje pasaulio vietoje, todėl šiuo požiūriu priimančios šalies paramos pajėgumai beveik nereikalingi.

Taigi, Lietuvos investicijos į priimančios šalies pajėgumus stiprina šalies atgrasinimo potencialą, tačiau mažiau prisideda prie atgrasinimo efektyvumo užtikrinimo nei, pavyzdžiui, ankstyvojo išpėjimo sistemų stiprinimas ar dalyvavimas tarptautinėse operacijose.

4.4. Ginklų kontrolės mechanizmai

Ginklų kontrolės mechanizmai stiprina atgrasinimo efektyvumą leisdami stebėti turimos ginkluotės kiekį kaimyninių valstybių tarpe, jas inspektuoti. Lietuva dalyvaudama ginklų kontrolės priemonėse, galėtų dalyvauti nustatant kitose valstybėse dislokuotos ginkluotės kiekį, gauti papildomos informacijos apie kitų valstybių karinius pajėgumus. Ginklų kontrolė taip pat yra svarbi pasitikėjimą skatinanti priemonė, leidžianti valstybėms dalintis turima informacija ar užmegzti draugiškus santykius su kitų valstybių pareigūnais. Tokiu būdu sumažėja saugumo dilema, o valstybių ginklavimuisi nustatomos visiems priimtinas susitarimas, dėl kurio nei viena valstybė neįgyja didelio pranašumo. Reikia pažymėti, kad ginklų kontrolės režimas turi ir daugybę trūkumų ir silpnybių, kuriais pasinaudojant galima apeiti nustatytus apribojimus, arba argumentuojant techninėmis priežastimis neįsileisti užsienio inspekcijų.

Ginklų kontrolės sąryšis su atgrasinimo strategija yra paprastas – pagal atgrasinimo logiką, net ir numanomas priešininko sustiprėjimas gali išprovokuoti agresiją ir prevencinius smūgius, jei valstybė prognozuoja, kad jėgų pusiausvyra ateityje pablogės. Pavyzdžiui, staigus Lietuvoje esančio karinio potencialo didėjimas gali padidinti laiko spaudimą potencialiam agresoriui imtis konkrečių veiksmų, o atsirandantis spaudimas vestų prie neracionalių spaudimų ir greitų alternatyvų paieškos. Teoriškai, ginklų kontrolės režimai, turėtų užkirsti kelią tokiems netikėtumams. Antra, ginkluotės lubų nustatymas sukurtų savotišką galios pusiausvyrą regione, ir nesuteiktų galimybės Lietuvos priešininkams pirmiems smogti lemiamą smūgį.

Lietuva jau prisijungė prie daugumos ginklų kontrolės mechanizmų. Dar 1993 m. Lietuva prisijungė prie Vienos dokumento, kuriuo įsipareigojo teikti informaciją apie pagrindines karines pratybas ir turimą ginkluotę. 1999 m. Lietuva paskelbė norinti prisijungti prie Įprastinės ginkluotės Europoje (ang. *Conventional Forces Europe, CFE*) sutarties, kuri reglamentuoja įprastinės ginkluotės kiekį Europos žemyne. 2002 m. Lietuva prisijungė prie Atvirojo dangaus sutarties, leidžiančios kitoms valstybėms atlikti žvalgomuosius skrydžius virš Lietuvos teritorijos³⁷. Lietuvai įstojus į NATO, jai galioja ir 1997 m. Rusijos – NATO chartijos dalis, kuri skelbia, jog „NATO narės pakartoja, kad jos neturi ketinimų, planų ir priežasčių dislokuoti branduolinius ginklus naujų valstybių narių teritorijose, ir nemato bei ateity nematys jokio reikalo keisti NATO branduolinę politiką bei ginklų dislokaciją“³⁸.

Didžiausias iššūkis Lietuvai ateityje bus prisijungimas prie CFE sutarties, kuri Rusijai yra svarbi kaip JAV karinio aktyvumo regione ribojimo elementas. Adaptuota CFE sutartis sudaryta taip, kad 1999 m. priimtų į NATO naujų

³⁷ Atvirojo dangaus sutartis reglamentuoja prisijungusiųjų valstybių orlaivių stebėjimo skrydžių virš kitų sutartyje dalyvaujančių valstybių teritorijos tvarką. Ši sutartis yra svarbi pasitikėjimą ir saugumą stiprinanti priemonė. Užsienio reikalų ministerija. „Lietuva prisijungė prie Atviro dangaus sutarties“, Užsienio reikalų ministerija, 2002 m. liepos 22 d. http://www.urm.lt/view.php?cat_id=3&msg_id=1266, 2003 09 01.

³⁸ „Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation“, NATO, <http://www.nato.int/docu/basicxt/fndact-a.htm>, 2003 09 01.

narių teritorinės „lubos“ prilygsta nacionalinėms „luboms“, tai yra, sąjungininkių pajėgas valstybės gali priimti tik sumažindamos nacionalines pajėgas. Rusijai tai suteikia garantiją, kad prie jos sienų naujose NATO narėse nebus sutelkta daug įprastinės ginkluotės³⁹. Švedijos tarptautinių taikos tyrimo centro analitiko Z. Lachovskio nuomone, Baltijos šalys be didesnių varžymų galės didinti ginkluotę, juo labiau kad per dešimt metų dviejų tipų ginkluotės – kovinių lėktuvų ir tankų jos net nenumato išigyti. Krizės pradžioje JAV veikiausiai galėtų dislokuoti Baltijos valstybėse apytiksliai vienos brigados dydžio pajėgas – 153 tankus, 241 šarvuotį, 140 artilerijos vienetų. Net ir pasiekus šiuos skaičius, Lietuvos, Latvijos ir Estijos teritorijose bus sutelkta gerokai mažiau ginkluotės nei vakarinėje Rusijos dalyje ar Baltarusijoje, todėl turimų karinių pajėgumų neužtektų efektyviam atgrasinimui užtikrinti. Baltijos valstybės turėtų siekti gauti ginkluotės daug didesnes, nei Z. Lachovskio numanomas „lubas“, kurios daugmaž atitiktų Lietuvos kaimynystėje sutelktos ginkluotės tankį. Kitu atveju, atgrasinimo efektyvumas gerokai sumažėtų.

Ginklų kontrolės režimai Baltijos šalyse reiškia, kad patikimam atgrasinimui garantuoti JAV taip pat negalės naudoti labai veiksmingų priemonių, pavyzdžiui, dislokuoti branduolinio ginklo ar steigti didelių karinių bazių. Greičiausiai JAV ir sąjungininkai bus pasiryžę šitaip elgtis dėl politinių priežasčių – amerikiečių buvimo ribojimas ir Baltijos valstybių prisijungimas prie ginklų kontrolės režimo suteikia Rusijai garantiją, kad kilus NATO ir Rusijos santykių krizei Baltijos šalyse nebus sukauptas karinis potencialas, grasinantis Rusijos saugumui. Tai politinė kaina, kuri yra neišvengiama NATO plėtros dalis. Iš kitos pusės, Lietuva karu su sąjungininkais galės dalyvauti tikrinant kitų šalių karinius dalinius, gauti informaciją apie jų plėtros planus ir gynybos politikos kryptis. Todėl Lietuvos didesnis išitraukimas į ginklų kontrolės mechanizmus yra svarbi, nors ir ne pagrindinė pastangų, siekiant užsitikrinti patikimą atgrasinimą, dalis.

4.5. Gynybinių pajėgumų stiprinimas

NATO kolektyvinės saugumo garantijos ir nacionalinių karinių pajėgumų plėtra ateityje išliks Lietuvos atgrasinimo strategijos pagrindas. Lietuva, kaip maža valstybė, yra pajėgi savarankiškai reaguoti į karines provokacijas ar neramumus, tačiau ginkluoto konflikto metu Lietuvos kariuomenės veiktų kaip sudėtinė jungtinių sąjunginių pajėgų dalis. Šias pajėgas sudarys įvairių šalių perdislokuojami daliniai, pajėgūs atgrasinti priešininkus ar atremti agresiją bet kurioje aljanso vietoje – ar tai būtų Turkija, Lietuva ar Rumunija.

Įsiliejus į NATO kolektyvinės gynybos sistemą, Lietuvos kariuomenės plėtros planai buvo radikaliai peržiūrėti. Vienos penkių planuotų statistiškų brigadų nuspręsta kurti vieną perdislokuojamą brigadą, peržiūrėtos teritorinių pajėgų užduotis, logistikos sistema perorientuota į tarptautinių operacijų rėmi-

³⁹ Lachovski Z. *The Adapted CFE Treaty and the Admission of the Baltic States to NATO*. Stockholm International Peace Research Institute, 2002, p. 10.

mą. Lietuvos karinė strategija skelbia, kad „Lietuvos karo meto koncepcija pagrįsta visų sąjungininkių išsipareigojimu bendrai pasipriešinti galimai agresijai. Šiems išsipareigojimams vykdyti Lietuva pasitelks pajėgumus, kurių pagrindas – Nuolatinės parengties brigada ir jos paramos bei aprūpinimo vienetai“⁴⁰.

Igyvendinus gynybos reformą beveik visi Lietuvos kariuomenės vienetai bus paruošti dalyvauti tarptautinėse operacijose ir įgyvendinti nacionalinius uždavinius. Šie pajėgumai išliks svarbi atgrasinimo strategijos dalis, tačiau jie turi būti modernizuojami, aprūpinami naujomis ginklų sistemomis ir ryšių priemonėmis, kad galėtų veikti kartu su sąjungininkų pajėgomis. Net oficiali Krašto apsaugos ministerijos parengta ilgalaikė kariuomenės plėtros plano dalis pripažįsta, kad:

Nors Lietuvos kariuomenės pertvarkymo planai sąjungininkų yra gerai vertinami, o jos kariniai vienetai nuolat dalyvauja tarptautinėse operacijose, tačiau ji turi tik ribotus pajėgumus tinkamai vykdyti ilgalaikes karines operacijas moderniaame mūšio lauke. Sparčiai besivystant karinėms technologijoms, kyla grėsmė, kad ateityje Lietuvos kariuomenė, neturėdama modernios ginkluotės ir karinės technikos, dėl technologinio atotrūkio bus nepajėgi veikti kartu su sąjungininkais⁴¹.

Modernizavimas turi išlikti svarbiausiu Lietuvos kariuomenės plėtros prioritetu. Net ir neatsižvelgiant į kolektyvinės gynybos garantijas, kariuomenės modernizavimas smarkiai pakeltų atgrasinimo efektyvumą. Konvencinį atgrasinimo patikimumą ypač stiprina spartus konvencinių ginklų tobulėjimas – pastaraisiais dešimtmečiais padidėjo jų patikimumas, taiklumas, sparta, greitis ir tikslumas⁴². Šiuolaikiniai technologiniai atradimai sutvirtina gynybą – tikslios ir pakankamai paprastos raketos gali būti naudojamos prieš tankus ir lėktuvus, centrinės puolimo figūras⁴³. Moderni ginkluotė stiprina galimybes atgrasinti tik konvencinėmis priemonėmis ne tik ginantis, bet ir smogiant priešininkui jo paties teritorijoje. Tokios ginkluotės išsigijimas karinių planuotojų vėliau turės būti svarstomas, nors dėl finansinių galimybių stokos artimiausius dešimt metų tai sunkiai įmanoma.

Atgrasinimo koncepcijos požiūriu, Krašto apsaugos ministerijos parengti Lietuvos kariuomenės modernizavimo planai gali pasirodyti mažai ambicingi, lyginant su Lietuvos kaimynų vykdomomis programomis. Rusijos ir Baltarusijos gynybos biudžetas pastoviai auga, tuo tarpu Lietuva pagal bendrojo vidaus produkto dalį skiriamą gynybai NATO šalių tarpe yra paskutiniųjų gretose. Lietuvos gynybos biudžetui smarkiai atsiliekant nuo kaimynių, kyla grėsmė, jog Lietuvos atgrasinimo strategija remsis išimtinai sąjungininkių išsipareigojimais, o pati Lietuva nesugebės tinkamai prisidėti prie savo sąjungininkų gynybos.

⁴⁰ Lietuvos karinė strategija, (nuoroda 3), p. 10.

⁴¹ Lietuvos krašto apsaugos sistemos plėtros programa, (nuoroda 9).

⁴² Hopkins J. C., Maaranen S. A. Nuclear Weapons in Post Cold War Deterrence, In *Post-Cold War Deterrence*. Washington: National Academy Press, 1997, <http://bob.nap.edu/html/pcw/Dt-g3.htm>, 2005 02 28.

⁴³ Encyclopaedia Britannica, (note 12).

4.6. Ekonominės priemonės

Atgrasinimo teorija pabrėžia ne tik karinius kaštų suteikimo klausimus. Karas ar agresija dažnai reiškia santykių su agresijos objektu ir jos sąjungininkais nutraukimą, tikėtinas tarptautinės sankcijos. Šiuolaikiniame pasaulyje tai reiškia didžiulius kaštus kariaujančioms valstybėms, ypač prarastą pelną iš tarptautinės prekybos. Ekonominių ryšių nutraukimas smarkiai atsilieptų ekonominėms interesų grupėms. Neatsitiktinai JAV Užsienio politikos taryba savo raporte apie Šiaurės Europos šalis pabrėžia, kad ne tiek svarbu, ar Baltijos šalys yra apginamos, kiek išsipareigojimas, kad prievartos prieš jas atveju, Rusija susilauks griežto NATO atsako prieš vertingus Rusijos išteklius. Tie ištekliai nebūtinai būtų kariniai. Tai turėtų atgrasinti Rusiją nuo agresijos prieš Baltijos šalis⁴⁴.

Dėl agresijos Lietuvos teritorijon, neišvengiamai siektų tarptautinės sankcijos. Sankcijos turėtų gali būti daugiausia ekonominio pobūdžio – paskolų nutraukimas, prekybos suvaržymai ir investicinių projektų išaldymas. Kuo svarbesnė Lietuva bus užsienio šalimis, kuo didesnė bus užsienio investicijos į Lietuvos ūkį, tuo sankcijų tikimybė augs. Narystė Europos Sąjungoje smarkiai sustiprino atgrasinimo strategijos sėkmės šansus. Nors Europos Sąjunga ir nesuteikia formalių saugumo garantijų, tačiau sunku išsivaizduoti, jog blokas galėtų ramiai žiūrėti į grasinimą jėga vienai iš savo narių, jau nekalbant apie karinę agresiją.

Europos Sąjunga turi realių ekonominių svertų, kuriais galėtų veikti kitų šalių, ypač Rusijos politiką. Rusijos užsienio prekyboje Europos Sąjungos valstybių dalis sudaro apie 50 procentų. Tuo tarpu Rusijos dalis Europos Sąjungos prekyboje yra tik 4 procentai. Taigi ekonominiu atžvilgiu Rusija yra priklausoma nuo Europos Sąjungos, o ne atvirkščiai. Vienintelė išimtis yra energetikos sektorius. Iki plėtros pusę Rusijos eksporto į Europos Sąjungos šalis sudarė nafta ir dujos (tai yra apie 20 proc. bendro Europos Sąjungos naftos ir 45 proc. dujų importo)⁴⁵, o priėmus naujas nares, kurios yra Rusijos dujų importuotojos, ši dalis dar labiau padidėjo⁴⁶. Taigi, santykių su Rusija nutraukimas būtų skausmingas abiem pusėms, tačiau Rusijos nuostoliai būtų gerokai didesni.

Ekonominės priemonės yra svarbios užtikrinant patikimą atgrasinimą, tačiau vien jomis remtis negalima. Visų pirma, jų poveikis būtų jaučiamas tik nuo agresijos momento, kai sprendimas pulti jau būtų priimtas. Neracionalaus agresoriaus atveju, jų vaidmuo gali neturėti lemiamos reikšmės. Antra, autoritarinio režimo išsigalėjimas labai pablogintų Lietuvos padėtį, kadangi, autoritariniai lyderiai į ekonominių poveikį atsižvelgtų mažiau nei demokratinių šalių

⁴⁴ Brzezinski Z., Larrabee F. „US Policy Towards Northeastern Europe“ (Independent Task Forces Report), Council on Foreign Relations, 1999, http://www.cfr.org/content/publications/attachments/Northeastern_Europe.pdf, 2005 02 28.

⁴⁵ Perovic J. „Coming Closer or Drifting Apart? EU–Russia Partnership and EU Enlargement in Eastern Europe“, Center for Security Studies, ETH Zurich, 2003, <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?v21=61682&lng=en&id=6831>, 2005 02 28.

⁴⁶ Stratfor, „Russia Poised to Dominate European Energy“, 2001 m. spalio 11 d. <http://www.stratfor.biz>, 2003 09 01.

vadovai. Todėl didžiausia grėsmė būtų neprognozuojamų ir psichologiškai nestabilių politikų ir saugumo struktūrų atstovų išsigalėjimas Rusijos ir Baltarusijos viršūnėse. Pavojus slypi, kad krizės metu autoritarinių valstybių politiniai lyderiai yra linkę ignoruoti ekonominius faktorius, jie daugiausia dėmesio skiria karinių priemonių naudojimui. Pasirengimas kariauti visada buvo atgrasinimo strategijos svarbiausias elementas, o autoritarizmo tendencijos Lietuvos kaimynystėje tik iliustruoja ekonominių priemonių nepakankamumą. Joms ateietyje turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys, tačiau pačios savaime jos neatgrasins priešininkų.

Išvados

Atgrasinimas yra vienas iš kertinių Lietuvos saugumo ir karinės strategijos akmenų. Nors tiksliai įvertinti Lietuvos atgrasinimo strategijos sėkmę yra beveik neįmanoma, tačiau galima konstatuoti, kad iki šiol bandymai karinėmis pratybomis ar agresyviais šūkiams pagąsdinti Lietuvos politikus ar primesti savo valią nebuvo sėkmingi. Lietuvos saugumo ir gynybos politika nuo pat nepriklausomybės pradžios išliko tokia pati – kolektyvinės NATO saugumo garantijos, JAV intereso Europoje išlaikymas, dalyvavimas tarptautinės bendruomenės pastangose stiprinti saugumą nestabiliuose pasaulio regionuose. Rusijos ir Baltarusijos politikams nepavyko įrodyti, jog išplėstinio atgrasinimo taikymas Baltijos šalyse yra nepatikimas ar neįgyvendinamas.

Iki narystės NATO Lietuvos atgrasinimo strategija buvo aiški atgrasinimo atsaku forma. Lietuva neturi ginkluotės, leidžiančios smogti priešininko teritorijon. Lietuva galėjo tik atgrasinti, stengdamasi neleisti priešininkui efektyviai kontroliuoti Lietuvos teritorijos ir pradėti ilgą partizaninį karą. Kitais žodžiais – Lietuvos strategija būtų neleisti priešininkui gauti apčiuopiamos naudos iš šalies teritorijos okupacijos ir karinės kontrolės. Tačiau ji turėjo porą esminių trūkumų: pirma, ji leido priešininkui blefuoti, žinant, kad Lietuva neturi beveik jokių karinių ir nekarinių pajėgumų suteikti priešininkui kaštus pradinėje konflikto fazėje; antra, galima *fait accompli* situacija – užimti Lietuvos teritoriją ir bandyti derybomis gauti naudos; trečia, pačiai Lietuvai patirti kaštai būtų nepriimtini – valstybė būtų atblokšta porą dešimtmečių atgal.

Po narystės NATO Lietuvos strategija pasikeitė – jos pagrindiniu prioritetu tapo išplėstinio atgrasinimo užtikrinimas. Karine prasme tai reiškia karinių pajėgumų Aljanso gynybai kūrimą ir teritorinių pajėgų pertvarkymą į ekspedicines pajėgas. Gynybos reforma leido padidinti Lietuvos išsipareigojimus savo sąjungininkams, o tai užtikrino didesnę pastarųjų aktyvumą Baltijos regione. Kolektyvinės gynybos sistemoje atgrasinimo sėkmę lemia aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtintos saugumo garantijos, o narystė Europos Sąjungoje surišo Lietuvą ekonomiais, finansiniais ir kitais saitais su kitomis Europos valstybėmis. Šie ryšiai ir solidarumo nuostata leidžia Europos Sąjungą laikyti svarbiu veiksmu prisidedančiu prie efektyvaus atgrasinimo užtikrinimo.

Apibendrinant galima padaryti išvadą, kad Lietuvos atgrasinimo strategijos patikimumas yra užtikrinamas tiek nacionalinėmis priemonėmis ir procedūromis, tiek naryste NATO ir Europos Sąjungoje. Siekiant dar didesnio atgrasinimo patikimumo, Lietuva turėtų dar labiau sustiprinti darbą sąjungininkų visuomenėse, kuriant Lietuvos, kaip patikimos šalies įvaizdį. Tamprūs ekonominiai ryšiai, gynybinis bendradarbiavimas, finansinio sektoriaus integracija sąjungininkų tarpe didintų nieko neveikimo krizės atveju kainą, nors patys nereikštų automatiškos paramos agresijos atveju. Ne mažiau svarbi užduotis Lietuvai – tai darbas potencialių priešininkų visuomenėse, siekiant įtikinti Lietuvos pajėgumu ir valia priešintis bet kokiam bandymui karine jėga primesti savo valią. Mažai valstybei egzistuojančiai didesnių kaimynių apsuptyje tai nemažas iššūkis, kuriam atremti reikia pasitelkti ne tik praktines, bet ir galias teorines žinias.